

Zdravotně
sociální fakulta
Faculty of Health
and Social Studies

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Vybrané otázky péče o seniory z hlediska
sociálního začleňování

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Studijní program: [REHABILITACE](#)

Autor: Bc. Marie Tesařová

Vedoucí práce: Ing. Jan Molek CSc.

České Budějovice 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci s názvem „*Vybrané otázky péče o seniory z hlediska sociálního začleňování*“ jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to – v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných fakultou – elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 15. 8. 2017

.....

Bc. Marie Tesařová

Poděkování

Ráda bych touto cestou chtěla poděkovat vedoucímu diplomové práce Ing. Janu Molkovi, CSc., za cenné rady, připomínky a trpělivost.

Vybrané otázky péče o seniory z hlediska sociálního začleňování

Abstrakt

Diplomová práce nesoucí název Vybrané otázky péče o seniory z hlediska sociálního začleňování je zaměřena na vzdělávání seniorů a klade si za cíl zjistit, zda mají senioři zájem o vzdělávání a zda je tento zájem ovlivněn věkem nebo finanční situací daného jedince. Celá práce primárně vychází z kontextu Národně akčního plánu pro pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017, kde se sociální začleňování seniorů zaměřuje na oblasti zajištění a ochrany lidských práv starších osob, celoživotní učení, zdravé stárnutí, kvalitní prostředí pro život seniorů, dobrovolnictví a mezigenerační spolupráci, zaměstnávání starších osob a péči o nejkřehčí seniory s omezenou soběstačností.

Diplomová práce byla rozdělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části jsou podrobně popsány potřebné pojmy související s danou problematikou, jako jsou například stárnutí, stáří, členění stáří, potřeby a změny ve stáří, sociologie seniorů, sociální začleňování, vzdělávání seniorů a jeho členění a podobně. Praktická část zahrnuje zvolený cíl práce, hypotézy, metodiku, která následně tyto hypotézy testuje, výsledky šetření a závěrečnou diskuzi. Potřebná data byla zpracována kvantitativní metodou výzkumu a ke sběru dat byla použita metoda dotazování a technika dotazníku. V připraveném dotazníku jsem oslovila dané respondenty, představila jsem se, informovala je o účelu tohoto šetření a zaručila všem anonymitu. Následovala série identifikačních otázek na pohlaví, věk a dosavadní dosažené vzdělání seniorů. Následujících okruh šesti otázek byl zaměřen na zájem seniorů o vzdělávání, případně z jakých důvodů nejsou do vzdělávacího procesu zapojeni. Závěrečná část otázek byla orientována na finanční situaci seniorů a její vliv na vzdělávání. Zkoumají zejména to, zda jsou senioři finančně omezeni při zapojení se do vzdělávání, případně jakou částku by byli ochotni do svého vzdělání vložit.

Výzkumný soubor tvořili senioři navštěvující formální či neformální skupinu seniorů (např. seniorské kluby). Z celkového počtu distribuovaných 180 dotazníků se vrátilo 141, to znamená, že návratnost dosáhla výše 78,3 %. Z počtu vrácených dotazníků bylo vyřazeno 5 z důvodů nedokončení či nelogických odpovědí na otázky.

Vzhledem ke stanovenému cíli jsem si zvolila tři hypotézy, z nichž první zněla takto: Více než 50 % seniorů by se chtělo vzdělávat nebo se již vzdělává. Ze získaných

dat se hypotéza prokázala jako statisticky významná, a tudíž můžeme potvrdit, že skutečně minimálně 50 % dotazovaných má o vzdělání zájem či se již vzdělává. Druhá hypotéza měla znění: Chůť se vzdělávat závisí na věku seniorů. Dle výsledků výzkumu byla průkaznost hypotézy shledána jako statisticky významná, tudíž opět ji můžeme potvrdit. Chůť vzdělávat se tedy opravdu závisí na věku seniorů. Třetí hypotéza byla stanovena takto: Průměrná částka, kterou jsou seniori, kterým momentálně jejich finanční situace ovlivňuje vstup do vzdělávání, ochotni investovat, je vyšší než 500 Kč. Dle vyhodnocení výsledků jsme v tomto případě neshledali průkaznost hypotézy jako statisticky významnou, z čehož vyplývá, že seniori nejsou ochotni investovat do vzdělání více jak 500 Kč měsíčně.

Výzkum a celkový cíl práce jsem v kontextu sociálního začleňování seniorů zaměřila na celoživotní vzdělávání, do kterého spadá právě diskutované téma vzdělávání seniorů. Jsem toho názoru, že tento aspekt sociálního začleňování je jeden z nejdůležitějších, a to zejména proto, že stáří je mnohdy obecně považováno jako něco, co je spojené hlavně se zdravotními problémy, negativy a pasivně zvoleným přístupem k životu, kdy seniori mnohdy nemají zájem rozvíjet své znalosti a dovednosti nasbírané z předešlých let a pouze čekají na svou finální etapu odchodu z tohoto světa. Myslím si, že zapojením se do vzdělávacího programu může senior začít vnímat stáří jako příležitost rozvíjet své znalosti a být tím svému okolí užitečný. Pocity sounáležitosti, naplnění, zapojení se do veřejného života a také poznání nových vrstevníků mohou sloužit jako prevence proti pocitu izolovanosti, osamění a neužitečnosti, který v důchodovém věku trápí nejednoho seniora.

Doufám, že tato diplomová práce bude užitečná při případném dalším zkoumání problematiky vzdělávání seniorů.

Klíčová slova

stáří; senior; sociální začleňování; vzdělávání seniorů; univerzita třetího věku

Selected issues of care for the elderly in terms of social inclusion

Abstract

The diploma thesis titled Selected Issues of Senior Care in Social Inclusion is focused on senior's education and aims to find out whether seniors are interested in education and whether this interest is influenced by the age or financial situation of the individual. The whole work is primarily based on the context of the National Action Plan for Positive Aging for the period 2013-2017, where social inclusion of seniors focuses on the areas of ensuring and protecting the human rights of elderly people, lifelong learning, healthy aging, a quality environment for the elderly, volunteering and intergenerational Cooperation, employment of older people and care for the most fragile seniors with limited self-sufficiency.

The thesis was divided into a theoretical and practical part. In the theoretical part are described in detail the necessary terms related to the given issue, such as aging, age, age distribution, needs and changes in old age, seniors' sociology, social inclusion, senior education and its breakdown, etc. The practical part includes the chosen target of work, hypothesis, methodology, which subsequently tests these hypotheses, the results of the survey and the final discussion. The necessary data was processed by the quantitative method of research and the questionnaire method and questionnaire technique were used to collect this data. In the prepared questionnaire I addressed the respondents, introduced them, informed them about the purpose of this survey and guaranteed the anonymity of all respondents. There followed a series of identification questions on gender, age and previous education of seniors. The following six questions were focused on seniors' interest and education, or why they are not involved in the educational process. The final part of the questions focused on the financial situation of seniors and their impact on education. They investigate in particular whether seniors are financially restricted when engaging in education, or what amount they would be willing to enter into their education.

The research team consisted of seniors attending a formal or informal group of seniors (eg senior clubs). Out of the total of 180 questionnaires distributed, 141 returned, meaning returns accounted for 78.3%. Of the number of returned questionnaires, 5 of the reasons for the non-completion of the questionnaire or the illogical answer to questions were excluded.

Given the goal I have chosen, I chose three hypotheses, the first of which was as follows: More than 50% of seniors would like to be educated or educated. From the data obtained, the hypothesis proved to be statistically significant, and therefore we can confirm that it has actually been educated or educated at least 50% of respondents. The second hypothesis was: The desire to learn depends on the age of seniors. According to the results of the research, the conclusiveness of the hypothesis was found to be statistically significant, so again we can confirm the hypothesis. The desire to educate really depends on the age of seniors. The third hypothesis was set as follows: The average amount that seniors whose current financial situation affects entry to education is willing to invest is higher than \$ 500. Based on the evaluation of the results, we did not find the evidence of the hypothesis as statistically significant in this case, which means that seniors are not willing to invest in education more than CZK 500 per month.

Research and the overall aim of my work is in the context of social inclusion of seniors focused on lifelong learning, which includes the subject of seniors' education. I am of the opinion that this aspect of social inclusion is one of the most important, especially since old age is often generally considered to be something that is mainly associated with health problems, negatives and passively chosen attitudes to life where seniors are often not interested in developing their Knowledge and skills gathered from previous years and only await their final stage of leaving this world. I think that by joining the training program, senior can begin to perceive old age as an opportunity to develop their knowledge and be useful to the environment. Feelings of belonging, fulfillment, engagement in public life, as well as the knowledge of new peers can serve as a prevention against the feeling of isolation, loneliness and uselessness, which in the retirement age troubles not one senior.

I hope that this diploma thesis will be useful in further study of the issue of senior education.

Keywords

age; senior; social inclusion; senior education; university of the third age

Obsah

Úvod.....	10
1 Současný stav.....	12
1.1 Stárnutí.....	12
1.2 Stáří.....	12
1.2.1 Kalendářní stáří.....	13
1.2.2 Sociální stáří.....	14
1.2.3 Biologické stáří.....	14
1.3 Sociologie stárnutí.....	15
1.4 Demografie seniorů v ČR.....	16
1.5 Změny ve stáří.....	17
1.5.1 Fyzické změny.....	17
1.5.2 Psychické změny.....	19
1.5.3 Sociální změny.....	21
1.6 Lidské potřeby.....	22
1.6.1 Potřeby z pohledu psychologických teorií.....	23
1.6.2 Potřeby seniorů.....	24
1.6.3 Fyziologické potřeby.....	25
1.6.4 Sociální potřeby.....	25
1.6.5 Duchovní potřeby.....	26
1.7 Sociální začleňování seniorů.....	27
1.8 Vzdělávání seniorů.....	28
1.9 Specifika vzdělávání seniorů.....	29
1.10 Význam vzdělávání seniorů.....	30
1.11 Historie vzdělávání seniorů.....	32
1.12 Realizace vzdělávání seniorů v ČR.....	35
2 Cíl práce a hypotézy.....	38

2.1	Cíl práce	38
2.2	Stanovené hypotézy	38
2.2.1	Operacionalizace hypotéz	38
2.2.2	Měření klíčových proměnných	39
3	Metodika	41
3.1	Metodika výzkumu.....	41
3.2	Charakteristika kvantitativní strategie.....	41
3.3	Metoda a technika výzkumu	42
3.4	Charakteristika výzkumného souboru.....	42
3.5	Analýza dat.....	43
3.5.1	X2-test nezávislosti v kontingenční tabulce	43
3.5.2	Test hypotézy o střední hodnotě	44
3.5.3	Test hypotézy o relativní činnosti.....	45
3.6	Harmonogram výzkumu.....	46
3.7	Etická pravidla výzkumu.....	46
4	Výsledky	47
4.1	Popisná statistika.....	47
4.2	Vyhodnocení stanovených hypotéz.....	61
4.2.1	Hypotéza 1	61
4.2.2	Hypotéza 2	63
4.2.3	Hypotéza 3	64
5	Diskuze	66
	Závěr	71
	Seznam literatury	73
	Seznam příloh	78
	Seznam obrázků.....	79
	Seznam tabulek.....	80
	Seznam vzorců.....	81

Úvod

Populace a její stárnutí je stále více rozebíraným tématem, protože délka středního života se neustále prodlužuje. V dnešní době, kdy se za ideál společnosti považuje vše, co je mladé, vitální, krásné a výkonné, se na stáří pohlíží jako na něco, co je nedůstojné a negativní, dokonce by se někteří jedinci tohoto životního období a problémů s ním spojených ani nechtěli dožít. Přitom stárnutí populace se týká nás všech, protože každému z nás přibývají léta stejnou rychlostí. Je ovšem jen na nás, jaké aspekty ovlivňující kvalitu a délku života si zvolíme. Je třeba si uvědomit, že stáří nemusí nutně znamenat pouze odchod do důchodu a pasivně zvolený přístup k životu, ale můžeme jej vnímat jako období, které přináší celé spektrum možností a aktivit při zapojování se do veřejného života a tím se uchránění pocitu osamělosti, izolovanosti a neužitečnosti, který se zejména v důchodovém věku stále častěji vyskytuje.

Tato diplomová práce je zaměřena právě na sociální začleňování seniorů. Celá práce vychází z kontextu Národně akčního plánu pro pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017, kde se sociální začleňování seniorů zaměřuje na oblasti zajištění a ochrany lidských práv starších osob, celoživotní učení, zdravé stárnutí, kvalitní prostředí pro život seniorů, dobrovolnictví a mezigenerační spolupráci, zaměstnávání starších osob a péči o nejkřehčí seniory s omezenou soběstačností. Směr, kterým se tato práce ubírala, byl zaměřen právě na vzdělávání seniorů, které spadá pod celoživotní učení a díky němuž senioři rozvíjejí své znalosti a poznatky z předešlých let. Jako cíl jsem si zvolila zjištění, zda senioři mají zájem o vzdělávání a zda je tento zájem ovlivněn věkem či finanční situací daného jedince. Výzkumný soubor tvořili lidé, kteří aktivně navštěvují formální či neformální skupiny scházejících se seniorů.

Diplomová práce je rozdělena na dvě části, a to teoretickou, kde jsou popsána teoretická východiska daného tématu, a praktickou, kde uvádím metodiku a výsledky výzkumu. Mým cílem bylo zjistit, zda mají senioři o vzdělávání zájem a zda je tento zájem ovlivněn věkem či finanční situací. Dílčí cíl se zaměřil na zjištění, kolik jsou senioři ochotni do svého vzdělání investovat. K vyhodnocení výsledků jsem použila kvantitativní metodu výzkumu a ke sběru dat byla použita metoda dotazování s technikou dotazníku. Dotazník se skládal z otázek informativních, zaměřených na věk, pohlaví a dosavadní dosažené vzdělání, otázek zabývajících se chutí vzdělávat se,

následně důvody a otázek zaměřujících se na finanční situaci seniorů. Vzhledem k cíli byly stanoveny tři hypotézy, které byly následně ověřovány.

Hlavním důvodem výběru mé práce bylo to, že jsem se problematikou seniorů zabývala již během bakalářského studia a ráda bych v tomto směru pokračovala jak studijně, tak pracovní. Chtěla bych se podílet na činnostech, které vedou k prevenci sociálního vyloučení seniorů, a právě jejich vzdělávání je jednou z možností.

1 Současný stav

1.1 Stárnutí

Stárnutí je přirozený biologický proces postihující veškerou populaci, který se projevuje chátráním tělesné schránky a snižováním efektivity a účinnosti fungování organismu. Můžeme tedy říct, že se jedná o proces, který postihuje živou hmotu a který probíhá nepřetržitě od početí, ale za jeho skutečný projev je považován teprve pokles funkcí nastávající po dosažení sexuální zletilosti (Čevela et al., 2012). „Jde o proces disociovaný, dezintegrovaný a asynchronní, který je zčásti geneticky kódován, zčásti rozvíjen náhodnými jevy, chybami a poruchami“ (Čevela et al., 2012, str. 20).

Haškovcová (1990) popisuje stárnutí jako neopakovatelný, nenávratný a specifický proces, jehož nejběžnějším měřítkem je chronologický věk. Avšak při srovnání několika jedinců téhož chronologického věku s největší pravděpodobností zjistíme, že se dost podstatně odlišují, a to zejména v oblasti biologických a sociálních změn.

Stárnutí tedy představuje neodvratný fyziologický děj a jeho výsledkem je stáří.

1.2 Stáří

Pojem stáří je označením pro pozdní fázi ontogeneze a jedná se o projev a důsledek funkčních i morfologických involučních změn, které probíhají druhově specifickou rychlostí s výraznou interindividuální variabilitou a vedou k typickému obrazu označovanému jako stařecký fenotyp. Ten je upravován zdravotním stavem, vlivy sociálně ekonomickými i psychickými, vlivy prostředí a životním stylem (Kalvach et al., 2004). Jedná se o životní fázi člověka ohraničenou dvěma časovými body. Horní věková hranice stáří se ostře vymezuje smrtí a spodní věková hranice je rozmazána tím, že jevy a procesy, které tvoří stáří, vstupují do života postupně a teprve jejich úhrn tvoří stáří (Sak a Kolesárová, 2012).

Jak uvádí Čevela et al. (2012), stařecký stav a vzhled jsou dány především zákonitou biologickou involucí (do značné míry určenou geneticky), životním stylem (zvláště výživou, pohybovou i mentální aktivitou či naopak pasivitou),

projevy a důsledky úrazů a chorob (geneticky částečně určenými), přizpůsobivými reakcemi na involuční a chorobné změny, vlivy prostředí fyzického i sociálního včetně společenského vymezení sociální role starého člověka (respektive penzisty) a psychickým stavem (motivací, snahou, očekáváním, představou o vlastním stáří, adaptací na stárnutí, osobnostními charakteristikami). Stáří představuje vyvrcholení etapy života jedince, jeho závěrečnou kapitolu a nikdo živý se mu nemůže vyhnout.

Kalvach et al. (2004) rozlišuje stáří kalendářní, sociální a biologické a všechny typy jsou popsány v následujících subkapitolách.

1.2.1 Kalendářní stáří

Kalendářní věk je určen datem narození a jeho výhodou je jednoznačnost (Pacovský, 1994). Kalendářní neboli chronologický věk úzce souvisí s jinými mírami, přestože míra této vzájemné souvislosti může být někdy velice malá (Stuart-Hamilton, 1999). Věk může například souviset s tělesnými změnami, kdy mladší lidé mohou vykazovat velice časně znaky stárnutí, nebo naopak, a proto tedy tato míra nemůže být považována za spolehlivý ukazatel vývoje, může jen naznačovat celkový stav průměrného jedince (Stuart-Hamilton, 1999).

Členění věkového rozmezí se u různých autorů liší. Světová zdravotnická organizace (dále jen WHO) doporučila členění chronologického věku dle Příhody z roku 1974:

- 45–59 let = střední věk,
- 60–74 let = rané stáří,
- 75–89 let = vlastní stáří,
- 90 a více let = dlouhověkost.

V 60. letech 20. století navrhla klasifikaci stáří B. L. Neugartenová, a to „mladí senioři“ pro věk 55–74 let a „staří senioři“ pro 75 let a více. Z jejího pojetí je odvozeno i současné členění stáří, a to tak, že senioři ve věku 65–74 let spadají do kategorie „mladí senioři“, senioři ve věku 75–84 let jsou nazýváni jako tzv. „staří senioři“ a senioři přesahující 85 let jsou bráni jako „velmi staří senioři“ (Kalvach et al., 2004).

Jak uvádí Čevela a kolektiv (2012), maximální možná délka života, které lze dosáhnout v ideálním prostředí, se u člověka pravděpodobně pohybuje okolo 120 let a dosud je znám jediný postup schopný zpomalit biologickou involuci a prodloužit u člověka život v řádech měsíců. Jedná se o kalorickou restrikcii a omezení energetického příjmu potravou bez hladovění. Tím dochází k pozitivní adaptaci metabolismu s poklesem produkce volných radikálů a také ke snížení glykace bílkovin.

Je nutno dodat, že v hospodářsky vyspělých zemích se hranice stáří často posouvá tak, že se o dlouhověkosti začíná hovořit až v 90 letech a více, přičemž příčinou je nárůst počtu seniorů a zlepšování jejich zdravotního i funkčního stavu (Kalvach a Onderková, 2006).

1.2.2 Sociální stáří

Sociální stáří popisuje Kalvach a kolektiv (2004) jako období, které je vymezováno sociálními změnami jedince. Za začátek sociálního stáří se obvykle považuje vznik nároku na starobní důchod či skutečné penzionování, což představuje změnu sociálních rolí a potřeb, životního stylu i ekonomického zajištění. Pojem upozorňuje na společné zájmy, ale i rizika seniorů, do nichž můžeme zahrnout např. nepřizpůsobení se novým životním podmínkám, ztrátu společenské prestiže a životního programu, pokles životní úrovně, osamělost, věkovou segregaci a diskriminaci.

1.2.3 Biologické stáří

Přesně určit biologický věk není snadné, protože se jedná o označení pro konkrétní míru přirozeně stárnoucích změn daného jedince a obecně je tento pojem používán k vyjádření celkového stavu lidského organismu (Stuart-Hamilton, 1999). Jeho vymezení se však nedaří a nedochází ani ke shodě, co přesně by mělo vyjadřovat, avšak u biologického stáří se obvykle hodnotí funkční stav, výkonnost jako souhrn involuce, kondice i patologie, a to jak částečně, tak celkově jako součin údajů o různé váze (Kalvach et al., 2004).

1.3 Sociologie stárnutí

Sak a Kolesárová (2012) popisují stáří jako konečnou fázi individuálního života, jeho vyvrcholení, ale také odraz a důsledek společnosti, ve které žil či stále žije. Způsob, jakým žil v dětství, mládí a dospělosti, významně ovlivňuje kvalitu stáří a nelze jej bez tohoto kontextu celého životního cyklu chápat. Souvislost mezi společností a stářím se však nevymezuje pouze jedním směrem (vlivem společnosti na jedince a jeho stárnutí), ale také směrem opačným. Časový rozsah této životní etapy, obsah a kvalita stáří zpětně působí na společnost. Prodlužování střední délky života člověka nemá význam jen vzhledem k jednotlivému člověku, ale obsahuje také potenciál zpětného vlivu na kvalitu společnosti a na její proměnu v „dlouhověkovou společnost“.

Problematika péče o seniory se dostává do popředí nejen v celé naší společnosti, ale je také předmětem různých politických debat a ti, kdo jsou ekonomicky činní, přímou či nepřímou cestou rozhodují o tom, jaké podmínky k životu připravíme dnešní seniorské populaci a zároveň jaké podmínky si připravíme k vlastnímu stáří my sami (Gruss, 2009).

Vágnerová (2007) se domnívá, že odchod do starobního důchodu je považován za jeden ze signálů přechodu ze středního věku do stáří. Pro starého člověka to ovšem představuje velmi náročné období, protože člověk v důchodu odchází ze společnosti a často se uzavírá sám do sebe a do svého soukromí. Profesionální uplatnění člověka se zcela ztratilo a pro společnost se stává pouze anonymním důchodcem. Období odchodu do důchodu je často spojováno se změnami postoje k hodnotám a se změnami společenských a rodinných rolí. Toto období může být i mylně prezentováno jako období prázdnoty, kdy senioři neumějí využít svůj čas a zorganizovat si své každodenní činnosti.

Dle odborníků spokojené stáří prožije ten, kdo bude schopen porozumět vlastnímu stáří, a ten, kdo bude zcela připraven na tělesné i duševní změny, kterých bude s postupem roků stále více přibývat (Bartošová, 2012). Největší důraz se klade na udržení aktivit denního života a na společenské uplatnění a není možné jednoznačně stanovit hranici stáří, protože mnohdy ještě v 65 letech je plno lidí aktivních, zcela pracujících, kteří plní veškeré své role, jsou plně samostatní a soběstační, často se podílejí na zabezpečování širšího kruhu rodiny, výchově vnoučat a péči o své

partnery (Bartošová, 2012). Jen malá část z této věkové kategorie je zcela odkázána na pomoc druhých a ve většině případů se jedná o závažně a dlouhodobě nemocné a sociálně znevýhodněné skupiny obyvatel (Bartošová, 2012).

1.4 Demografie seniorů v ČR

V celém tomto odstavci budu vycházet z internetového zdroje, kde Svobodová (© 2012) uvádí, že za demografické stárnutí se považuje proces, kdy se postupně mění věková struktura obyvatelstva, a to takovým způsobem, že se zvyšuje podíl seniorů a snižuje se podíl dětí mladších 15 let, to znamená, že starší věkové skupiny rostou početně relativně rychleji než populace jako celek. Hlavní příčinou tohoto procesu je spolu s poklesem porodnosti trvalý pokles specifických měr úmrtnosti vedoucí k prodlužování naděje dožití a tím pádem k častějšímu se dožívání vyššího a vysokého věku. Důsledky demografického stárnutí se dotýkají všech sfér ekonomického i sociálního vývoje a nejčastější obavy vyvolávané změnou věkové struktury se pojí s udržitelností financování důchodového systému, nedostatkem pracovních sil na trhu a růstem nákladů na sociální zabezpečení a zdravotní péči. Když se podíváme na základní ukazatel charakterizující věkovou strukturu populace České republiky (na podíl tří hlavních věkových skupin), je zcela patrné, že zastoupení těchto skupin se bude do budoucna i nadále proměňovat (viz příloha č. 1). V průběhu sledovaného období je patrné snižování zastoupení složky dětí do 15 let v důsledku poklesu porodnosti a zároveň výrazný nárůst seniorské populace, který je způsoben zlepšováním úmrtnostních poměrů. Zatímco na počátku 21. století podíl osob do 15 let převažoval nad produktivní složkou, v následujícím období dochází k převaze zastoupení osob nad 65 let a předpokládá se, že v roce 2055 by měl být podíl dětí do 15 let v porovnání s osobami nad 65 let pouze třetinový. Nárůst podílu osob nad 65 let do budoucna nebude již jen na úkor dětské složky, ale půjde ruku v ruce především s poklesem produktivní složky obyvatelstva.

Pro malou představu můžeme vycházet z grafu v příloze číslo 2, který nám ukazuje vývoj nárůstu seniorů v období let 2001–2014.

1.5 Změny ve stáří

Minibergová a Dušek (2006) popisují průběh biologického stárnutí jako proces, kdy dochází ke změnám v organismu, které postihují tkáně a orgány, ale zároveň je nutno dodat, že u každého jedince neprobíhají stejně. Dochází ke zpomalování a oslabování funkcí či k poklesu adaptačních mechanismů. Během stárnutí dochází také ke změnám v povahových rysech, kdy například může dojít k tomu, že člověk, který dříve byl pouze úzkostným, se stává bojácným, a člověk, který byl šetrný, se stává lakomým apod.

Jak uvádí Vágnerová (2007), v důsledku stárnutí dochází ke zhoršení psychického i somatického stavu, avšak proces duševního a tělesného úpadku bývá individuálně variabilní z hlediska času, rozsahu a závažnosti projevů. Závisí na vzájemném působení dědičných předpokladů a důsledků různých vnějších vlivů, které se nahromadily v průběhu života stárnoucího člověka. Lze tedy říct, že lidé mají ve svém genetickém programu zakódován začátek, průběh stárnutí, ale i pravděpodobnou délku života. To lze považovat za základ tzv. primárního stárnutí. Tempo stárnutí však ovlivňují i vnější faktory. Na těch závisí to, do jaké míry se člověk přiblíží předpokládané maximální možné délce života, a jejich působení vede k tzv. sekundárně podmíněnému stárnutí. Výsledkem této vzájemné interakce je stav, který může být z těchto důvodů horší, než bychom mohli na základě genetických předpokladů očekávat. Dle Mlýnkové (2011) se nejčastěji mluví o biologických (fyzických), psychických a sociálních změnách (viz příloha č. 3).

1.5.1 Fyzické změny

Vágnerová (2007) se domnívá, že stáří jako takové nelze brát jako chorobný stav, avšak v průběhu stáří dochází ke zvýšení četnosti nemocných lidí. Každý jedinec v průběhu života prodělá řadu nemocí, které mají vliv na jeho somatické funkce, a některé z nich mají chronický charakter. Za základní znak nemocnosti ve stáří je považována polymorbidita, tj. že staří lidé často trpí větším počtem různých, zpravidla chronických onemocnění.

Změny, které jsou nejvíce viditelné, jsou ty, které napadají kůži a pohybový aparát. Buněčný kapitál, který máme již od narození, se začne zmenšovat okolo třicátého roku

života a nejvíc se tato změna projeví kolem padesátého roku, kdy se nervové buňky na rozdíl od většiny buněk v organismu (jako například červené krvinky) nikdy neregenerují (Dessaintová, 1999). Dochází tedy k tomu, že kůže starého člověka ztrácí schopnost udržovat vodu, dochází ke snížení její elasticity, tvoří se vrásky, mohou se objevovat hnědé, tzv. „stařecké skvrny“, snižuje se kožní turgor a může docházet ke změnám, které mají souvislost se změnou výšky a váhy dané osoby, proto některé starší osoby mohou v důsledku ochabování kosterních svalů chodit v mírném předklonu, protože svaly již nejsou schopny udržet postavu zpříma (Mlýnková, 2011). Velmi často, a to zejména po sedmdesátém roku života, dochází k řídnutí kostí a tím se zvyšuje velké riziko zlomenin a úrazů. Nemoci jako takové vyžadují v seniorském věku delší dobu léčby a mohou na člověku zanechat větší následky (Univerzita Karlova, 2017a).

Příhoda (1974) dodává, že u staršího člověka však nedochází pouze ke změnám postavy, ale s postupujícím stářím se mění i jeho obličej. Může docházet k propadnutí čelisti a zmenšení úst v důsledku ztráty chrupu. Nos se ve vyšším věku vertikálně prodlužuje, a jelikož dochází ke zmenšení dolní části obličeje, vypadá opticky větší. Dále dochází ke zmenšení výšky otevřených očí a zvětšení ušních boltečů. Pokožka obličeje je většinou zvadlá, vráscitá a mohou se objevovat i pigmenty. V důsledku stárnutí dochází také nejen ke změně barvy vlasů, která se mění na šedou či bílou, ale nastává i řídnutí vlasů, u některých mužů nastane úplná plešatost. Ztráta vlasů vede ke změně fyzického vzhledu a promítá se do sociální interakce i sebehodnocení.

Dle Mlýnkové (2011) probíhají dále změny v kardiovaskulárním systému (klesající pracovní kapacita srdce, snížená pružnost srdečních chlopní), trávicím systému (opotřebování a ztráta chrupu, zpomalená motilita orgánů trávicí trubice, projevy zácpy, snížená tvorba slin a trávicích enzymů), respiračním systému (zadýchávání, klesající schopnost plic, snížená vitální kapacita plic), nervovém systému (snížená rychlost vedení vzruchů, prodlužující se reakční čas na podněty), pohlavním a vylučovacím systému (menší kapacita močového měchýře, zvětšená prostata u mužů, klesající schopnost ledvin tvořit a vylučovat moč, ochabnutí pánevního dna u žen) a smyslového vnímání či spánku (výrazné postižení sluchu a zraku, vznik šedého a zeleného zákalu).

1.5.2 Psychické změny

Vágnerová (2007) ve své publikaci uvádí, že v průběhu stáří dochází různými způsoby ke změnám i v psychické oblasti, avšak psychologické změny bývají daleko méně patrné než biologické. Některé z těchto změn nastávají v důsledku vlivů psychosociálních, jiné jsou podmíněny biologicky, většinou však jde o výsledek jejich interakce. Doba i způsob projevu těchto změn jsou zcela individuální, stejně i to, jakým způsobem na ně budou daní jedinci reagovat. Důležité je pro starší osoby nejen fakt, jakým způsobem je hodnocen on sám jako jedinec, ale také to, jakým způsobem je jeho věk posuzován v široké i úzké společnosti, v níž žije.

Během procesu stárnutí dochází k různým strukturálním i funkčním změnám mozku, které se projevují i v psychické oblasti, a v důsledku atrofie mozku dochází ke zhoršení tzv. fluidní inteligence, jejíž schopností je vybavovat si (Vágnerová, 2007). Dále dochází ke zhoršování vnímání, paměti, pozornosti, myšlení a představ, což může mít za následek úzkost, strach a nejistotu, které mnohdy vedou k tomu, že senior přestane mít zájem o setkávání s druhými lidmi, nechce se vydávat ven a stane se ostražitým a nedůvěřivým (Klevetová, Dlabalová, 2008).

Příhoda (1974) se domnívá, že jedním ze základních a nejvíce charakterizovaných rysů stáří bývá zhoršování paměti. S postupujícím věkem ochabuje spíše krátkodobá paměť. Starším lidem dělá často problémy zapamatovat si, co měli včera k obědu, co mají dnes nakoupit či jaké telefonní číslo mají. A zatímco vybavit si informace z krátkodobé paměti pro ně bývá značně namáhavé, dlouhodobá paměť bývá zachována až do velmi vysokého věku. Je to dáno především tím, že si lidé starší vzpomínky opakovaně vyvolávají a tím je i posilují. S oblibou vzpomínají na své zážitky z dětství, ze školních či pubertálních let, mnohdy si pamatují básničky či písničky, které se v dětství naučili. Jedním z častých jevů vyskytujících se u seniorů je horší vybavení si jmen svých příbuzných, přátel nebo osob, které nedávno potkali či viděli. Často si nemohou vzpomenout na názvy knih, které nedávno četli, a pořadů, na které se dívali v televizi. Typické je pro seniory i to, že často ztrácejí a hledají drobné předměty jako například brýle, klíče, peněženku apod.

Vágnerová (2007) uvádí, že zhoršení paměti souvisí i s větší unavitelností a obtížnější koncentrací pozornosti. Úbytek paměťových funkcí závisí také na tom, jakého byl senior vzdělání a do jaké míry byla paměť využívána. Ukázalo se, že paměť u lidí s nižším vzděláním funguje hůře, protože mají tendenci k intelektuální nečinnosti.

Naopak, pokud je paměť dostatečně trénována, má předpoklady k uchování si funkčnosti po delší dobu.

Dále se Vágnerová (2007) domnívá, že ve stáří dochází ke zhoršení časového odhadu, a to hned z několika důvodů. Zpomalením psychických procesů dochází k tendenci vnímat dění v okolním světě se zrychlujícím se tempem, např. při srovnání vlastního života s životem dětí apod. Uplynulý rok je pohledem starého člověka jen střípkem jeho života, a proto se mu zdá relativně krátký, a to nejspíš i proto, že v životě starého člověka dochází k rutině a stereotypu, který neposkytuje příliš mnoho zážitků či významných událostí. V důsledku stereotypu člověka je často se vyskytujícím problémem u seniorů špatná strukturace času, ať už denního cyklu, tak i týdenního apod. V důsledku takového zmatení může nastat u seniorů silný stres, protože mají pocit, že ostatní lidé na ně příliš spěchají.

Ve své publikaci Vágnerová (2007) tvrdí, že ke změnám dochází také ve způsobu myšlení, které se s postupujícím věkem mění především kvalitativně. Nejčastějším projevem bývají opožděné porozumění vážnému problému a podstatné snížení abstraktního myšlení, čímž nedochází v tomto věku k novým nápadům a objevům. Ubývá také nápaditosti, protože pro staršího člověka je mnohem bližší konkrétní vyjádření. Senioři často lpí na dříve utvořeném úsudku a objevuje se tendence k rigiditě přístupu k problémům a jejich řešení, což se projevuje také v odmítání nových a neověřených způsobů uvažování. Stereotyp a rutina je pro ně bezpečnější a jistější.

Beze změn nezůstává ani oblast emocionality, kdy po šedesátém roce kladné emoce pomalu a plynule klesají, naproti tomu narůstají emoce negativní (Mlýnková, 2011). Starý člověk si uvědomuje, že prožívá poslední životní období a to může vést k určité melancholii, v důsledku toho mohou být lidé více plačtiví a může se u nich objevit i depresivní naladění (Mlýnková, 2011). Jednou z nejvíce traumatizujících změn je ztráta životního partnera, po jeho smrti prožívá ten druhý pocit nenahraditelné ztráty, samoty, opuštění a prázdnoty, a i když je to situace velice bolestivá, většina lidí se s tou to ztrátou naučí žít (Mlýnková, 2011). V tomto období je pro seniory velice důležité naplnění potřeby sociálního kontaktu a starší lidé preferují především kontakty s lidmi, které v nich posílí pocit bezpečí a jistoty. Tato potřeba může být uspokojována rodinou a přáteli seniorů (Vágnerová, 2007). V neposlední řadě je pro seniory důležitý i kontakt s vrstevníky, s nimiž si mohou sdělovat své problémy a názory a tím posilují pocit generační sounáležitosti a jistoty (Vágnerová, 2007).

1.5.3 Sociální změny

V průběhu stáří dochází k postupné diferencované proměně nebo redukci různých sociálních dovedností, což lze chápat v krajním případě i jako proces desocializace, který má ojediněle specifický průběh, více nápadný může být až v pozdním stáří a vyplývá ze zákonitých změn života seniorů, které sociální kompetence ovlivňují (Vágnerová, 2007).

Jednou z největších sociálních změn pro seniora je odchod do důchodu. Touto změnou může být člověk ovlivněn v pozitivním i negativním slova smyslu, protože u něj dochází ke změně sociální role, končí jeho role pracujícího člověka, který svou pracovní činností vytváří hodnoty pro celý stát, a v důsledku toho může dojít ke snížení společenské autority a prestiže (Mlýnková, 2011). Ukončením pracovního poměru se mění i ekonomická situace seniorů, proto si lidé často nejsou schopni udržet dosavadní životní standard, na který byli zvyklí, z důvodu nízké penze, poplatků u lékařů a v lékárnách (Mlýnková, 2011). Pro spoustu seniorů je tedy nelehké vyjít s měsíční penzí, protože průměrný měsíční starobní důchod českých žen činí 10 050 Kč a mužský 12 259 Kč (MPSV, 2015).

Vágnerová (2007) tvrdí, že ztráta profesní role z důvodu odchodu do důchodu má více negativní dopad na muže než na ženy, protože ve větší míře byli muži jednoznačně orientováni na svou profesní roli a s ní spojenou společenskou prestiž. V případě žen nemá ztráta profesní role takový dopad, protože ženy jsou více spojeny s atributy, jako je uplatnění v domácnosti nebo péče o rodinu.

Dále se Vágnerová (2007) domnívá, že člověk, který se dostane do důchodového věku, symbolicky odchází ze společnosti do svého soukromí, v mezním případě až do izolace. Nadále mu zůstávají jen soukromé role, protože pro širší společnost se stal anonymním důchodcem. Po odchodu do důchodu se mění nejen role, ale zároveň s tím i hodnoty a postoje. Období důchodového věku může být pochopeno jako doba, která nemá jasně vymezený obsah a obecně platný smysl.

Říčan (1990) považuje za velmi důležité dát svému životu smysl, mít důvod pro někoho nebo alespoň pro něco žít. Smysl života může být v každém smysluplném cíli, který si člověk dá a ke kterému směřuje. Smysl svého života lze nalézt např. v práci na zahrádce, vyšívání, rybaření nebo v různých formách vzdělávání, kupříkladu na univerzitách třetího věku, které nabízí vzdělávací programy speciálně určené pro seniory. Mohou studovat buď v oboru, ve kterém celý život pracovali,

nebo si mohou rozšiřovat vědomosti a obzory v oboru úplně novém. Uvádí se, že většina seniorů studuje z čistého zájmu, pro radost z poznání a proto, že má potřebu dokázat si, že na to člověk ještě stačí. V různých fázích stáří je ještě možné cestovat do ciziny, navštěvovat divadla, koncerty, pečovat o vnoučata, vést čilý společenský život a získávat tím nové známé, včetně nabytí nových zkušeností. Smysluplná činnost ve stáří prodlužuje jedincům život, a proto lidé, kteří jen bezmyšlenkovitě posedávají, na lavičce v parku nebo zírají z okna, stárnou rychleji. Pokud se nově nabytá volnost spojuje s účelnou činností, má příznivý účinek nejen na psychické uvolnění člověka, ale také na zlepšení jeho zdravotního stavu.

Snížená soběstačnost, ke které se stoupajícím věkem, tudíž i přibýváním chronických onemocnění dochází, ovlivňuje účast seniora na společenském životě, tím se ocitá v sociální izolaci a je pro něj těžší přijmout fakt, že je závislý na druhých, ztrácí svou identitu a mnohdy je příliš hrdý či se bojí požádat o pomoc (Klevetová, Dlabalová, 2008). Avšak závislost seniora v pokročilém věku na druhých nemusí být vždy pravidlem, protože mnozí senioři jsou schopni si zajišťovat své běžné domácí povinnosti, věnují se svým koníčkům, starají se o domácnost, zkrátka žijí aktivním životem (Mlýnková, 2011).

1.6 Lidské potřeby

Nakonečný (1997) uvádí, že potřeba je základní forma motivu ve smyslu jakéhosi nedostatku, ať už v biologické, či sociální sféře bytí.

Matoušek (2008) ve Slovníku sociální práce tvrdí, že potřeby jsou určitým motivem k jednání a v případě, že nedojde k jejich uspokojení, vede to ke strádání a deprivaci. Typologie lidských potřeb rozlišuje jakési okruhy, které se vztahují k tělesné pohodě, psychické rovnováze a bezpečí, ke společenskému uplatnění, ke vztahům ke svým blízkým a k okruhům spirituálních potřeb.

Na základě staršího pojetí byly rozlišovány potřeby primární neboli biologicko-fyziologické a sekundární neboli psychické, sociální, spirituální a kulturní (Motlová, 2007). Jelikož v současné době jsou primární a sekundární potřeby stejně důležité, již je takto nerozdělujeme a hovoříme o potřebách fyziologických, psychických a sociálních (Motlová, 2007).

Pichaud a Thareauová (1998) se domnívají, že jako potřebu nelze definovat pouze něco, co člověku schází, ale také to, k čemu skrz ni směřuje. Je to určitý druh síly, který člověkem hýbe a posunuje ho směrem k jinému člověku, věci či činnosti. Tvrdí, že potřeba je projevem bytostného přání.

Jak již bylo řečeno, stárnoucí lidé si procházejí specifickými proměnami, proto mají potřeby, které se mohou na základě poklesu soběstačnosti a funkčních schopností měnit každým dnem (Chromá, 2010). Starší lidé, stejně jako kdokoliv jiný, potřebují tyto své potřeby uspokojovat, ale málokdo má to štěstí, že by po zbytek života nemusel být závislý na rodině či cizích lidech (Chromá, 2010).

Je všeobecně známé, že počty seniorů v celosvětovém měřítku stoupají, a proto je velice důležitý pohled na kvalitu jejich života, který je mnohdy dosti diferencovaný (Nešporová, 2008). Potřeby seniorů se projevují jako subjektivně nebo objektivně pociťované nedostatky ve všech úrovních jedince (Nešporová, 2008).

1.6.1 Potřeby z pohledu psychologických teorií

Motivační teorie Abrahama Herberta Maslowa

Jak uvádí Nešporová (2008), nejznámějším dělením potřeb je rozvrstvení dle stupnice, kterou vytvořil v roce 1943 americký psycholog Abraham Herbert Maslow. Tyto potřeby seřadil do známé pyramidy vzestupně od nejdůležitějších neboli základních po méně důležité (viz příloha č. 5) To znamená, že objevení potřeby jedné se velmi často odvíjí od uspokojení potřeby v hierarchii předcházející. Žádnou z těchto potřeb však nelze osamostatňovat (nebo dokonce izolovat), neboť se vyskytují v relaci s ostatními. Hierarchie potřeb bývá u každého jedince odlišná, protože formy jejich uspokojení nabývají nejrůznějších podob a tím si získávají odlišné charakteristiky.

Teorie potřeb Manfreda Max-Neefa

Další teorii potřeb dle Nešporové (2008) uvádí chilský ekonom Manfred Max-Neef, který je toho názoru, že základní lidské potřeby jsou nehierarchické,

ontologicky univerzální a neměnné ve své povaze. Max-Neefova klasifikace lidských potřeb tvrdí, že lidské potřeby jsou konečné, nemnohé, určité a konstantní ve všech lidských kulturách a historických časových periodách. Co se ovšem dle Max-Neefa v čase a mezi kulturami mění, je způsob, jakým jsou tyto potřeby naplňovány. Stejně jako u Maslowovy teorie jsou potřeby chápány jako vzájemně propojený a interaktivní systém. Liší se však v tom, že potřeby zde nejsou nijak hierarchizovány, ale v procesu svého uspokojování jsou charakterizovány vzájemnými kompromisy a komplementaritou. Max-Neef jako základní lidské potřeby charakterizuje potřebu bytí, participace, citů, porozumění, ochrany, rekreace a další (viz příloha č. 6).

Formy uspokojování těchto potřeb mohou mít různé podoby a získávají přidané charakteristiky, které v některých případech mohou být i rušivé a zničující. Max-Neef se zmiňuje, že uspokojování jedné potřeby může v konečném důsledku omezit či znemožnit uspokojení potřeby jiné (Nešporová, 2008). Jako příklad můžeme uvést válku, kdy snaha o zajištění bezpečí přitom ohrožuje bytí, svobodu a participaci (Nešporová, 2008).

1.6.2 Potřeby seniorů

Jako každý člověk i senioři potřebují uspokojovat své potřeby a v mnoha případech jsou bohužel odkázáni na pomoc okolí, protože s přibývajícím věkem dochází ke snížení funkčních schopností a soběstačnosti (Hrozenská, Dvořáčková, 2013).

U osob, které jsou starší více jak 75 let, dochází ke specifickým změnám potřeb v porovnání se střední a mladší generací, kdy v popředí potřeb seniorů jsou zejména potřeba klidu, bezpečí, zdraví a spokojenosti, dalo by se tedy říct, že se tak jakoby vracejí zpět k základům Maslowovy pyramidy (Mlýnková, 2011). Jako příklad bychom mohli uvést potřebu bezpečí, která je nejsilnější zejména v období dětství a nejvíce se projevuje v situacích, které nás bezprostředně ohrožují. U starých lidí se potřeba bezpečí nejčastěji pojí s obavami např. z útoku, pádu, vlastní neschopnosti či se strachem, že se člověk stane pro rodinu pouhou přítěží (Nešporová, 2008).

1.6.3 Fyziologické potřeby

Mlýnková (2011) tvrdí, že některé fyziologické neboli tělesné potřeby s přibývajícím věkem vystupují do popředí. Například v důsledku úbytku chuťových pohárků se mění chuť. Výraznější se stává potřeba vyprazdňování, a proto se v důsledku toho zcela běžně vyskytují zácpa či inkontinence moči. Z důvodu vyšší potřeby spánku a odpočinku se seniorům spánek mění na polyfázický, což znamená, že senioři spí či podřimují během celého dne. Co ovšem senioři nejvíce potřebují, je pocit pohodlí, tepla a bezbolestného bytí.

Dále Mlýnková (2011) uvádí, že stejně jako se některé potřeby dostávají do popředí, jiné upadají. Jde například o potřebu pít. Senioři mívají menší pocit žízně, proto je u nich omezen příjem tekutin. Dalšími méně významnými bývají potřeby hygienické, sexuální, úprava zevnějšku či péče o čisté lůžko. Přesto stejně jako u všech druhů potřeb i u fyziologických platí, že jejich uspokojování je odvíjeno od jedinečnosti aktivit jedince. Proto se tyto tendence nemusí nutně projevit u všech seniorů bez výjimky.

1.6.4 Sociální potřeby

Sociální potřeby mohou být jindy označovány také za tzv. potřeby vyšší či potřeby psychické. Tyto potřeby zpravidla procházejí více změnami než potřeby fyziologické. Je nutné dodat, že jsou to ovšem potřeby stejné jako v mladším věku a mění se pouze cesty vedoucí k jejich naplnění, tedy charakter. Jednou z nejtrvalejších potřeb je pocit blízké osoby a určitého citového vztahu (osobní-asistence, 2010).

Dle Klevetové, Dlabalové (2008) mají senioři potřebu jistoty sociální role a pozice ve společnosti. Jedná se o přání být součástí určité skupiny, mít svou roli jak v domácnosti, tak ve společnosti, zkrátka tzv. „někam patřit“. Tato potřeba je velice důležitá, protože její uspokojování předchází vzniku sociální izolace a tím spojených jiných patologických jevů.

Jako jednu z dalších potřeb Klevetová a Dlabalová (2008) uvádějí potřebu stimulace správnými podněty. Možnost přijímat informace, pracovat s nimi a umět je využívat představuje základní podnět pro správné fungování mozku a tím i celého

nervového systému. Toto slouží k naplnění očekávání člověka a bez těchto podnětů život ztrácí smysl.

Velmi důležitá je i potřeba identity a uznání vlastního „já“, která zahrnuje především soběstačnost, autonomii a uznání (Klevetová, Dlabalová, 2008). To souvisí s tím, že se senioři těžce smířují s pocitem závislosti na druhých, protože i ve svém vyšším věku pociťují potřebu uznávání sebe sama a uznání svým okolím, a proto se mnozí z nich pokoušejí o tzv. „dohánění“ všeho, co za svého ekonomicky aktivního života nestihli. Např. účastní se výletů, různých akcí, snaží se pečovat o svou zahrádku a podobně (Mlýnková, 2011).

Za hůře uspokojované potřeby mohou být považovány potřeby, které se spojují s komunikací. S narůstajícím věkem ubývají jedincům přátelé a známí lidé (Mlýnková, 2011).

Do sociálních potřeb spadá i potřeba vzdělávání, kdy je dle Bočkové (2000) obecně období po 60. roce označováno za třetí věk, odtud se odvíjí i název univerzita třetího věku (termín se odvozuje ze zjednodušené periodizace lidského života na 3 základní etapy, rozšířený je zejména proto, že se jedná o eufemistické označení starých lidí). Díky univerzitám třetího věku či jiným kurzům jsou u mnoha seniorů uspokojovány intelektuální potřeby a udržení si mentální svěžesti.

1.6.5 Duchovní potřeby

V poslední etapě svého života starší lidé bilancují, snaží se hodnotit svůj život a kladou si otázky o smyslu bytí, často se ohlíží zpět a ptají se sami sebe, zda splnili vše, co od nich život vyžadoval, co si vytyčili za úkol (Mlýnková, 2011). Dále senioři dumají nad otázkami, na které nemohou najít odpověď, a může se stát, že ačkoliv byli celý svůj život ateisté, mohou pod vlivem mnoha situací a okolností dojít ke změně názoru ohledně víry (Mlýnková, 2011).

Tyto potřeby procházejí celým životem člověka a v užším slova smyslu je chápeme jako potřeby spirituální, do nichž zahrnujeme skutečnosti, které přesahují náš svět, v širším smyslu představují úctu a lásku k sobě samému, naději a hledání smyslu života (Burelová, 2009).

Pro seniora znamená velkou pomoc správné naplnění těchto potřeb, které se projevuje tím, že je senior vyrovnaný, má vnitřní sílu a nemá konflikty se svým

okolím, rozumí situacím ve svých předchozích životních etapách, ví, na koho se obrátit v těžkých chvílích, a díky tomu zvládá i náročné životní situace, umí podpořit druhé, má tolerantní, chápající a vstřícný přístup, a přestože sám prožívá náročné období, vyzařuje z něj harmonie a umí si zachovat odstup a nadhled a nenechá se vtáhnout do malicherných a nepodstatných záležitostí a sporů (Malíková, 2011).

1.7 Sociální začleňování seniorů

Ústředním orgánem státní správy, do jehož působnosti se zahrnuje mimo jiné i péče o občany, kteří vyžadují zvláštní pomoc, je Ministerstvo práce a sociálních věcí, a tato péče zahrnuje i realizace opatření v oblasti sociálního začleňování (MPSV, 2012b).

Dle Matouška (2008) jde o jeden z ideálů sociální politiky, zahrnující pevné spojení jednotlivců a vrstev společnosti. Matoušek dále uvádí, že jde o pojem často se objevující i v dokumentech Evropské unie, kde se jím často označuje snaha vyrovnat rozdíly v bohatství mezi jednotlivými regiony EU. Sociálního začleňování má být v Evropě dosaženo jak podporou práce, tzn. zlepšováním dostupnosti práce či vytvářením nových pracovních míst, tak i podporou vzdělávání.

Dle zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách (2006) je sociální začleňování definováno jako proces, který zajišťuje osobám sociálně vyloučeným či osobám, které jsou tímto vyloučením ohrožené, dosáhnout příležitostí a možností, které jim pomáhají plně se zapojit do ekonomického, kulturního i sociálního života společnosti a žít způsobem, který se považuje ve společnosti za běžný.

K obecným cílům sociálního začleňování tak patří prevence rizika sociálního vyloučení, pomoc nejvíce zranitelným, zajištění účasti v zaměstnání a rovného přístupu ke všem zdrojům, právům, zboží a službám a mobilizace všech relevantních aktérů (MPSV, 2012b).

Sociální začleňování seniorů vychází z Národního akčního plánu podporujícího pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017, který vychází z myšlenky, že politika reagující na stárnutí obyvatel může být účinná jen za předpokladu, že bude založena na koordinaci a komplexním přístupu všech přijatých opatření a bude v souladu s dlouhodobým výhledem na maximální využití potenciálu starších pracovníků a seniorů (MPSV, 2012b).

Dle tohoto plánu se priority začleňování pohybují v oblastech zajištění a ochrany lidských práv starších osob, celoživotního učení, zaměstnávání starších pracovníků a seniorů ve vazbě na systém důchodového pojištění, dobrovolnictví a mezigenerační spolupráci, kvalitního prostředí pro život seniorů, zdravého stárnutí a péči o nejkřehčí seniory s omezenou soběstačností (MPSV, 2012a).

1.8 Vzdělávání seniorů

Mužík (2004) uvádí, že doba, kdy bylo vzdělávání člověka omezeno pouze na mládež, je už překonaná a v současné době se uplatňuje koncept celoživotního vzdělávání, který klade důraz na příležitost ke vzdělání pro všechny lidi bez rozdílu věku. Ideu tohoto vzdělávání propagoval již Jan Ámos Komenský, který byl přesvědčen o tom, že každý člověk by měl mít možnost být zdokonalován a přiměřeně vzděláván, což by mělo celkově pozitivně přispívat k celkovému rozvoji jeho osobnosti.

Mühlpachr (2004) informuje, že vzdělávací potřeby starších lidí byly po dlouhou dobu zcela ignorovány, protože období stáří bylo spojováno především s různými nemocemi, omezeními či celkově ztrátami ve všech oblastech života, a tudíž byli starší lidé považováni za pasivní a neschopné jakékoliv intelektuální činnosti. Oblast vzdělávání dospělých se rozšířila o novou cílovou skupinu, kterou tvořili lidé v důchodovém věku, teprve v 60. letech 20. století.

Ondráková et al. (2012) se domnívá, že senioři jsou jako cílová skupina vzdělávání skupinou výjimečnou a specifickou a nedá se nikdy odhadnout, kdo před lektorem sedí, jaké má životní zkušenosti, dovednosti a znalosti. Senioři jsou oproti ostatním skupinám náročnější na osobnost lektora, protože jen těžko lze hodnotit seniory dle úrovně dosaženého vzdělání a nelze tvrdit, že vysokoškolsky vzdělaný člověk je a priori „chytřejší“ než člověk se středoškolským či základním vzděláním. Nevíme totiž, zda u lidí ve věku 65 let a více nebyla dosažená úroveň vzdělání ovlivněna životními zkušenostmi, schopnostmi a událostmi let minulých (např. režimem mezi lety 1948 až 1989).

Kalnický (2009) uvádí, že edukací seniorů se zabývá tzv. gerontagogika, což je disciplína, která se vyčleňuje z andragogiky. V gerontagogice se rozlišuje edukace seniorů a edukace kmetů.

Kromě uvedených termínů užívá Mühlpachr (2004) také pojem gerontopedagogika. Tento termín definuje jak v užším, tak i širším slova smyslu. Zatímco v užším slova smyslu označuje gerontopedagogiku jako edukaci seniorů, v širším slova smyslu tím rozumí komplexní nezdavatnickou pomoc a péči o seniory.

1.9 Specifika vzdělávání seniorů

Šerák (2009) specifikuje vzdělávání seniorů jako relativně samostatnou sféru vzdělávání dospělých a tvrdí, že má mnohé společné znaky se zájmovým vzděláváním, jako jsou například dobrovolnost či orientace na volný čas, zároveň však poukazuje na to, že se určitými typickými znaky od již zmíněného zájmového vzdělávání liší, a to především výhradním zaměřením na osoby postproduktivního věku. Dále uvádí, že lidé v důchodovém věku mají jeden společný znak, a to že již ukončili svou profesní kariéru (nebo alespoň většina z nich). Poukazuje však na to, že v této skupině existují značné individuální rozdíly, které se mohou projevat například v sociálním zařazení, v dosažené úrovni vzdělání či typu původní profese, finančních možnostech, ve zdravotním stavu, mentální výkonnosti i životní orientaci staršího člověka, a domnívá se, že tato diferencovanost se odráží i v oblasti vzdělávání seniorů. Při utváření vzdělávacích programů pro seniory je proto nezbytné brát v potaz různorodost dané skupiny.

Jak uvádí Palán (2008), při realizaci všech vzdělávacích aktivit pro seniory je třeba přihlížet k určitým specifikům, která ze vzdělávání této věkové skupiny vyplývají. Jedná se především o specifika daná věkem a odlišností v motivaci starších lidí, kdy pro danou osobu není prioritou vzdělávání jako takové, ale jde především o oblast sociální a potřebu kontaktu s druhými lidmi. Velmi důležité je i brát v úvahu celkové zatížení organismu, protože s narůstajícím věkem toto zatížení roste a jedná se jak o zatížení biologické způsobené vlivem tělesných změn, tak i psychické, které souvisí s vyrovnáváním se s určitými životními situacemi seniora, jako jsou například ztráta životního partnera, vyřazení z pracovního procesu či přizpůsobování se fyzickým omezením. Jako stejně důležité je uváděno i zabezpečení určitých podmínek, které mohou usnadňovat průběh učení v seniorském věku a zvyšovat tak jeho efektivitu. Mezi tyto podmínky můžeme zařadit zejména logické uspořádání obsahu jak v jednotlivých lekcích, tak i v jejich celkové provázanosti, častější opakování a shrnutí

základních myšlenek, zvýrazňování podstatného a rovněž i zainteresování účastníků, které má spočívat v přímém zapojování se do vzdělávacího procesu, poukazování na zkušenosti studentů a propojování učební látky s jejich aktuálními potřebami a zájmy. Dále by neměla být opomenuta stálost zpětné vazby formou diskusí, skupinových prací, odpověďmi na dotazy apod. V neposlední řadě je také dostatečnou motivací a aktivizací jedince například překonávání nedůvěry ve vlastní schopnost učit se.

Šerák (2009) k této problematice dále uvádí, že průběh vzdělávacího procesu seniorů může ovlivnit jak prostředí, ve kterém probíhá výuka, tak skupina vzdělávaných, a to především tak, že se v sociálním klimatu může vytvářet buď pozitivně motivující prostředí, nebo se naopak může objevit negativní působení celé skupiny především v případě, že by se zde objevovaly příliš velké a odlišné individuální rozdíly vzdělávaných osob. Je nutno mít na paměti také určité překážky a omezení, které mohou ovlivňovat motivaci, vliv a efektivitu učení seniorů. Mluvíme zejména o skutečnosti, že starší lidé potřebují více času na zapamatování si a osvojování nových poznatků, hůře si osvojují logicky nestrukturované informace, látka, která je prezentována větší rychlostí, omezuje ve větší míře kvalitu i kvantitu naučeného, nebo může nastat problém v nedostatečně zvládnuté strategii učení. Zároveň s tím i přestávky během procvičování naučené látky u seniorů (oproti mladším osobám) nevedou ke zlepšení jejich výkonu, ale naopak k jejich zhoršování. Velmi důležitou roli v procesu vzdělávání se hraje fyzický a psychický stav dané osoby, protože například senioři se sníženou pohyblivostí mají velký problém s dostupností daných vzdělávacích institucí. Jedinci tak naráží na mnohé bariéry v dopravních prostředcích a v samotných vzdělávacích zařízeních, a to může mnohé starší lidi odradit, protože možnost volně využívat dopravních prostředků a veřejných budov je základní podmínkou aktivního zapojení jedince do společenského života. Zejména proto by mělo být primárním úkolem států, obcí a krajů odstranění těchto bariér a omezení.

1.10 Význam vzdělávání seniorů

Stáří je dle Šeráka (2009) chápáno jako období, ve kterém je zachována především potřeba být nadále nějakým způsobem aktivní a užitečný, což se v některých případech odchodem do důchodu může v důsledku úbytku sociálních kontaktů jevit jako značně

problematické. Ukončení pracovní aktivity znamená ztrátu profesní role, a to může mít negativní vliv na sebehodnocení člověka. Vzdělávání seniorů by tak mělo uspokojovat především potřebu nezávislosti, která spočívá v rovném přístupu ke vzdělání a službám, potřebu seberealizace, která zajišťuje plný rozvoj potenciálu osobnosti, potřebu participace umožňující spoluúčast na procesech rozhodování, potřebu důstojnosti, jež souvisí se slušným zacházením, a v nemalé řadě i potřebu dostupnosti péče, která spočívá v dobrém přístupu ke zdravotním, sociálním a právním službám. Motivy vedoucí starší lidi vzdělávat se jsou různorodé, nejčastější jsou například udržení psychické a sociální aktivity, udržování soběstačnosti, snaha najít smysl života, kompenzování pocitu osamocení, sociální integrace a touha po sociálních kontaktech, naplnění individuálních zájmů nebo možnost věnovat se oboru, kterému se člověk kdysi z nějakých důvodů věnovat nemohl.

Dle Beneše (2008) je na rozdíl od jiných věkových skupin vzdělávání seniorů zcela dobrovolné a účast na dalším vzdělávání závisí především na jejich dosaženém vzdělání, míře účasti na společenském a kulturním životě, na dříve rozvinutých zájmech zabývat se různými oblastmi vědění, na sociální aktivitě v rodině a okruhu svých blízkých apod.

Haškovcová (2010) se pro změnu domnívá, že vzdělávání seniorů plní řadu velmi důležitých funkcí, jako jsou například funkce preventivní, která má za úkol pozitivně ovlivňovat proces stárnutí a kvality lidského života, funkce rehabilitační, která rozvíjí a udržuje duševní sílu seniorů, dále funkce komunikační, která se týká možnosti zapojení se seniora do skupiny lidí, se kterými si může povídat a trávit s nimi čas, a v neposlední řadě funkce posilovací, neboť rozvíjením zájmové aktivity je podpořen smysluplný a kultivovaný obsah volného času seniorů.

Palán (2008) dále dodává, že vzdělávání seniorů napomáhá při hledání nových jistot, nového smyslu a postojů k životu a touha vzdělávat se může mít mnoho důvodů. Jedním z mnoha může být to, že se starší lidé snaží prostřednictvím vzdělávání zvýšit svou společenskou prestiž a vyrovnat se s postavením seniora ve společnosti. Jiní se takto snaží kompenzovat pokles své výkonnosti a někteří se realizují v oblasti, která souvisela s jejich celoživotním zájmem.

Haškovcová (2010) dále tvrdí, že aktivní studium seniorů má příznivý vliv i na jejich zdravotní stav, protože myšlenky na studium jim nedovolí přemýšlet a uvažovat nad tělesnými obtížemi. Senioři mají proto méně času, a to se může začít projevat například v tom, že mají menší potřebu navštěvovat svého lékaře.

Význam vzdělávání v seniorském věku spočívá dle Mühlpachra (2004) v tom, že ukazuje stárnoucím lidem novou životní perspektivu a vzdělávání tak pro ně symbolizuje životní pomoc, která se orientuje nejen na vědění a příliv nových informací, ale i na osobní růst a rozvoj člověka. Aktivity vzdělávání v seniorském věku příznivě ovlivňují fyzické i duševní zdraví daného jedince a přispívají k pocitu důstojnosti a životního uspokojení. Vzdělávání seniorů představuje jakousi společenskou událost s možností navazovat nové kontakty, rozšířit komunikační dovednosti a příležitosti a rozvíjet pozitivní myšlení. Snadnější integraci seniorů do společnosti může usnadnit studium v oblasti nových technologií, například práce s počítačem, činnost médií a podobně. Vzdělávání v této oblasti má pozitivní vliv i na mezigenerační komunikaci (např. komunikace prarodičů s vnoučaty).

1.11 Historie vzdělávání seniorů

Vavřín (2007) se domnívá, že univerzity na celém světě plnily odedávna dvě funkce, a to vzdělávat špičkové odborníky a pěstovat vědecký výzkum. Dále tvrdí, že v dějinách lidstva existují momenty, kdy pod vlivem náboženských, národních, společenských a jiných doktrín docházelo k deformacím těchto funkcí. Avšak vždy se pak život univerzit k těmto cílům vrátil. Jelikož základní podmínkou pro správný chod univerzit byla svoboda bádání, pohybu a volné výměny názorů, je pochopitelné, že k omezení univerzitního života docházelo především v období totalitních režimů, válek a obecně v dobách nesvobody. Ke změně názoru na postavení univerzit došlo zhruba v polovině minulého století, a to z důvodu především zrychlení změn technologických postupů a procesů, které nutí odborníky vracet se zpět do univerzitních poslucháren pro nové poznatky. Zároveň s tím si však stále větší část společnosti (i v humanitních disciplínách) uvědomuje, že etické, sociální a morální cítění lidí je jedním z faktorů, který určuje celospolečenský vývoj, a tudíž budoucí dějiny světa jsou závislé na úrovni vzdělání širokých vrstev obyvatelstva. Důsledkem je otevření tzv. „slonovinových věží“, ve kterých probíhal univerzitní život a v nichž byla snaha aplikovat pozitivní výsledky terciárního vzdělávání i kvalitního výzkumu v každodenním životě.

Haškovcová (2010) ve své publikaci uvádí, že již Jan Ámos Komenský navrhoval ve svém díle *Pampaedie*, což znamená *Převýchova*, vzdělávání seniorů.

Navrhoval rozšíření škol na stupně tak, aby se mohl člověk vzdělávat celý život, a právě tato myšlenka našla uplatnění až v založení univerzit třetího věku. Škola se dle Komenského měla dělit na tyto stupně: zrození, dětství, chlapectví, jinošství, mladost, mužnost a stáří. Ve stupni mužnosti se měli lidé učit, jak předcházet stařeckým nemocem, jak užívat svůj život s rozumem a moudrostí a jak plnit svůj životní úkol, kdežto ve stupni stáří měli překonávat stařecké chyby. Koncepce této výuky byla promyšlena tak, aby brala ohled na možnosti starých lidí tak, aby sami chtěli smysluplně prožít stáří a následně byli připraveni na uzavření svého života. Stupeň stáří měl mít tři třídy, kdy první třída by byla pro lidi na prahu stáří, kteří by zde měli hodnotit svůj dosavadní život. Z dnešního pohledu by do ní spadala věková skupina 65–74 let. Druhá třída měla být určena pro ty, kteří již nemají možnost tvořit něco nového, ale zároveň jim zbývá dostatek energie k dokončení nějakého životního úkolu. Jednalo by se o lidi ve věku 75–89 let. V závěrečné třídě by se měl člověk naučit, jak správně přijmout nadcházející smrt. Pravdou ovšem je, že v Komenského době se lidé takového věku nedoživali, a proto je tato koncepce vzdělávání velmi průkopnická. Ve 20. století do důchodu odcházela většina lidí, kteří naplňovali věk pro odchod do penze, a zjistilo se, že ve společnosti není žádný ucelený program pro seniory. Málokdo se příležitostně věnoval své předešlé profesi či přijal jinou pracovní příležitost, například úklidové práce, ostrahu a podobně.

Haškovcová (2010) dále uvádí, že v roce 1990 vznikl Svaz důchodců a lidé se zde scházeli na přednášky, věnovali se společným koníčkům či pořádali zájezdy. Práci se seniory se věnovala i městská kulturní střediska. V roce 1996 byla založena politická strana Důchodci za životní jistoty, která byla později přejmenována na Stranu za životní jistoty. Šlo o analogii stran, které již dříve existovaly v zahraničí, avšak v naší společnosti se tato myšlenka neseťkala s vyšší podporou, a proto do politického boje za požadavky svých příznivců příliš nezasahovala. Autorka dále uvádí, že v Československu chyběl dostatečně uznávaný životní program pro starší lidi. Senioři byli pouze občas zváni na setkání s kolegy na svá bývalá pracoviště.

Historie univerzit třetího věku v Evropě

Haškovcová (2010) tvrdí, že historicky první univerzita třetího věku byla v Toulouse v roce 1973 a hlavním iniciátorem byl francouzský profesor Pierre Vellas, pozdější prezident Asociace univerzit třetího věku. Hlavním cílem této univerzity bylo umožnit seniorům naplnit potřebu seberealizace prostřednictvím kvalitního vzdělávacího programu, který byl určen hlavně těm, kterým nestačily pouze záliby a koníčky v ústraní, ale měli zájem aktivně se zapojovat do společenského života. Možnost začít studovat dostali i ti, kterým okolnosti z různých důvodů v této aktivitě zabránily, a tak se univerzita stala místem, kde se senioři pravidelně scházeli a rozvíjeli své myšlenkové aktivity. Na „toulouskou univerzitu“ v krátké době začaly navazovat další univerzity, a to především v Belgii, Francii, Španělsku a Polsku. Ve Spojených státech amerických se koncept univerzit třetího věku příliš neujal a uvádí se, že rok 1993 byl označen jako „Rok univerzit třetího věku v Evropě“.

Historie univerzit třetího věku v České republice

První univerzita třetího věku v České republice byla dle Haškovcové (2010) založena na Univerzitě Palackého v Olomouci v roce 1986, avšak garantem nebyla univerzita sama, nýbrž Československý červený kříž. Reálným univerzitním zřizovatelem vzdělávání pro seniory se olomoucká univerzita stala o pět let později, jejím hlavním iniciátorem byl prof. Jan Jařab. Neméně známé jsou i zásluhy univerzitního pedagoga Viléma Klegy a jeho kolegů. První univerzita vzniklá pod záštitou univerzity byla otevřena na Karlově univerzitě v Praze roku 1987 a garantovala ji Fakulta všeobecného lékařství, dnes známá jako 1. lékařská fakulta. Hlavním garantem se stal tehdejší děkan fakulty geriatr Vladimír Pacovský a velkou zásluhu na uskutečnění myšlenky vzdělávání seniorů si připisuje ekonomka Dana Steinová, která koncipovala celou univerzitu třetího věku. Jako jeden z největších problémů seniorského vzdělávání na této univerzitě se jevílo to, že medicína jako velmi náročný vědní obor není zrovna ideální pro studium seniorů. Jako vhodnější se jevílo studium historie či dějin umění, tyto obory však nebyly tehdy dostupné. Později se rozhodlo, že seniorské studium se zaměří na obecnou biologii, a tak se začal na pražské univerzitě přednášet kurz Biologie člověka. Po dobu studia byla od seniorů

požadována aktivita na cvičeních a zkouškách, senioři psali seminární práce, účastnili se testů a konzultací a podobně.

Haškovcová (2010) dále uvádí, že univerzita třetího věku byla původně rozdělena na dva semestry, kdy v průběhu prvního roku získávali přednášející i organizátoři zkušenosti, podle kterých se rozhodlo, že pražská univerzita třetího věku na lékařské fakultě bude rozvržena do čtyř semestrů. Každý ročník tvořil samostatný celek, proto absolventi prvního ročníku, kteří nechtěli ve studiu již pokračovat, mohli studium ukončit. Zájem o studium na této univerzitě byl velký, přihlášku ke studiu si tehdy podalo 414 uchazečů, avšak z kapacitních důvodů mohlo být přijato pouze 352 studentů. Věkový průměr přijatých studentů byl 67,5 let a početně nejvíce byla zastoupena kategorie od 61 do 70 let. Nejstaršímu účastníkovi bylo 88 let. Přijatí studenti měli nejčastěji ukončené středoškolské vzdělání, někteří dokonce i vzdělání vysokoškolské. Senioři byli vždy dochvilní a s oblibou vyhledávali místa v předních lavicích. V roce 1989 se konalo první slavnostní ukončení studia a každý absolvent získal pamětní list. Po roce 1989 se začala nabídka vzdělávání pro seniory rozšiřovat.

1.12 Realizace vzdělávání seniorů v ČR

Realizace celoživotního vzdělávání se vyvíjí i u nás a nabízí seniorům různé vzdělávací programy v seniorských centrech, klubech, univerzitách 3. věku či na akademiích 3. věku.

Univerzity třetího věku

Univerzita třetího věku je specifickým programem celoživotního vzdělávání. Jedná se o soubor programů zaměřených na vzdělávání osob v postproduktivním věku, kdy dochází k naplňování cílů prostřednictvím otevírání poznatků, vědomostí, zdrojů a dovedností osobám v seniorském věku (Univerzita Karlova, 2017b). Cílem tohoto programu je tedy poskytnout seniorům možnost, aby se kvalifikovaně a na univerzitní úrovni mohli systematicky seznamovat s nejnovějšími poznatky v oblasti

vědy, politiky, historie či kultury a mimo jiné mají univerzity třetího věku i sociální funkci, která motivuje seniory k dalším činnostem (Univerzita Karlova, 2017b).

Bočková (2000) se domnívá, že studium bourá demagogické bariéry a nabízí cestu k novým lidem. Dle doktora Jana Svatoně z Masarykovy univerzity v Brně senioři často uvádějí, že jim univerzita třetího věku otevírá otázky, které by za normálních okolností neprobírali a nediskutovali o nich. Někteří profesori tvrdí, že jsou senioři nejděčnější a nejpozornější studenti vůbec.

Bočková (2000) dále uvádí, že zakončením tohoto typu studia je absolutorium, které je většinou podmíněné především docházkou, vypracováním esejí a prokázáním určitých znalostí. Studium je zpravidla rozděleno do dvouletých či tříletých cyklů, kdy záleží na instituci, jakou formu studia a délky si zvolí, a je zakončeno stejně jako u mladších absolventů slavnostním aktem promoci, kdy získají osvědčení. Častou podmínkou k přihlášení bývá dovršení určitého věku, výjimku mohou tvořit invalidní důchodci.

Akademie třetího věku

Haškovcová (2010) uvádí, že kromě univerzit třetího věku existují také *akademie třetího věku*, které na našem území působí od 80. let 20. století. Ty vznikaly především z iniciativy místních gerontologických pracovišť a první akademie třetího věku byla založena v roce 1983 v Přerově. Hlavní cíl těchto institucí spočívá zejména v uspokojování vzdělávacích potřeb seniorů zpravidla v těch regionech, kde není dostatečná nabídka ze strany vysokých škol. Vznik těchto akademií není upraven žádnými legislativními předpisy, to znamená, že mohou být zakládány prakticky kýmkoliv, avšak organizovány jsou většinou pod záštitou různých organizací, jako jsou např. Červený kříž, muzea, kulturní domy nebo i střední školy. Tyto akademie se zaměřují především na vzdělávání, které je na všeobecně přístupné úrovni, což znamená, že oproti univerzitě třetího věku, která k možnosti zájmového studia vyžaduje seniory s ukončeným středoškolským vzděláním, na akademii třetího věku je systematické studium oborů na vysokoškolské úrovni určeno široké veřejnosti bez podmínky na předchozí dosažené vzdělání. Další rozdíl spočívá v tom, že univerzita třetího věku vybízí účastníky k aktivitě a osobní angažovanosti, kdežto akademie seniorům zpříjemňuje a kultivuje volný čas. Výuka probíhá formou tematicky pestrých přednášek,

diskuzí, seminářů a různých doprovodných programů, do kterých spadají např. zájmové kroužky, sportovní aktivity, různé exkurze apod. Účastníci akademií třetího věku neskládají na začátku ani v průběhu studia žádné zkoušky, nemusí věnovat čas samostudiu, nemusí absolvovat písemné práce a studium je zakončeno potvrzením o absolvování kurzu, které je obvykle vydáváno na základě docházky.

Seniorská centra a kluby pro seniory

Tato forma vzdělávacích aktivit představuje dobrovolné sdružení starších lidí s cílem společného trávení volného času. Zřizovateli těchto klubů jsou např. orgány místní správy, domovy seniorů, podniky, charitativní organizace nebo Svaz důchodců České republiky (Strmisková, 2011). V porovnání s akademiemi třetího věku se vyznačují méně formálními a zároveň trvalejšími vztahy účastníků, kdy je větší důraz kladen na rozvoj osobních zájmů seniorů a na uspokojení sociálních potřeb (Mühlpachr, 2004). Tyto kluby mohou být různě zaměřené a nabízejí širokou škálu činností, jako jsou např. různé besedy, exkurze, výlety, kulturní akce, společenské hry, vycházky, sportovní program, ruční práce a podobně (Mühlpachr, 2004). Tyto akce probíhají často jednorázově, ale mohou být provozovány také formou cyklických kurzů (Petřková, 1999).

2 Cíl práce a hypotézy

2.1 Cíl práce

Cílem této práce je zjistit, zda mají senioři zájem o vzdělávání a zda je tento zájem ovlivněn věkem a finanční situací jedince.

Dílčím cílem práce je zjistit, kolik jsou ochotni senioři investovat do svého vzdělávání.

Důvod, proč jsem si stanovila tyto cíle, byl především ten, že bych ráda zjistila, zda mají senioři představu, co vzdělávání seniorů obnáší, z jakých důvodů mají, či nemají zájem se vzdělávat a zda jim to finanční situace umožňuje, případně kolik by byli ochotni do svého vzdělávání investovat.

2.2 Stanovené hypotézy

Hypotéza 1: Více než 50 % seniorů by se chtělo vzdělávat nebo se již vzdělává.

Hypotéza 2: Chůť vzdělávat se závisí na věku seniorů.

Hypotéza 3: Průměrná částka, kterou jsou senioři, kterým jejich finanční situace ovlivňuje vstup do vzdělávacího procesu, ochotni investovat, je vyšší než 500 Kč.

2.2.1 Operacionalizace hypotéz

Senior: Senior je starší člověk, jehož kalendářní stáří (definováno v kapitole 1.2.1.) přesáhlo určitou hranici. Nejčastěji se uvádí věk 60 let.

Vzdělávání: Proces, který podporuje a napomáhá učení.

Věk: Doba, která uplynula od narození, respektive vzniku.

Finanční gramotnost člověka: Soubor znalostí a dovedností, které člověku umožňují porozumět financím a správně s nimi zacházet v různých životních situacích.

2.2.2 Měření klíčových proměnných

Hypotéza 1:

V hypotéze číslo 1 jsou za nezávisle proměnné považováni senioři a za závisle proměnnou chuť se vzdělávat.

Senioři: Za seniory se považují lidé ve věkové hranici starší 60 – 65 let. Tato proměnná byla proto měřena v dotazníku prostřednictvím otázky č. 2 „Váš věk?“, kde byly na výběr odpovědi „60 – 65 let“, „66 – 70 let“ a „71 a více“.

Chuť vzdělávat se: Tato proměnná byla během sběru dat měřena prostřednictvím otázky č. 5 „Chtěl/a byste se vzdělávat?“, kde respondenti vybírali z odpovědí „Ano, již studuji“, „Ano, již jsem o tom uvažoval/a“, „Ano, ale zatím jsem o tom neuvažoval/a“ a „Ne, nemám zájem“.

Hypotéza 2:

V hypotéze č. 2 je za nezávisle proměnnou považován věk respondentů a za závisle proměnnou chuť se vzdělávat.

Věk respondentů: Tato proměnná byla měřena v dotazníku prostřednictvím otázky č. 2 „Váš věk?“, kde bylo možno vybírat z odpovědí „60–65 let“, „66–70 let“ a „71 a více“.

Chuť vzdělávat se: Tato proměnná byla během sběru dat měřena prostřednictvím otázky č. 5 „Chtěl/a byste se vzdělávat?“, kde byly na výběr odpovědi „Ano, již studuji“, „Ano, již jsem o tom uvažoval/a“, „Ano, ale zatím jsem o tom neuvažoval/a“ a „Ne, nemám zájem“.

Hypotéza 3:

V hypotéze č. 3 jsou za nezávisle proměnné považováni senioři a za závisle proměnnou investice do studia.

Senioři: Za seniory se považují lidé ve věkové hranici starší 60–65 let. Tato proměnná byla proto měřena v dotazníku prostřednictvím otázky č. 2 „Váš věk?“, kde byly na výběr odpovědi „60–65 let“, „66–70 let“ a „71 a více“.

Investice do studia: Tato proměnná byla během sběru dat měřena v dotazníku otázkou č. 14 „Uveďte částku, kterou byste byl/a schopen/schopna investovat do vzdělávání“, kde měli respondenti možnost uvést jakoukoliv částku, protože se jednalo o otázku otevřenou.

3 Metodika

3.1 Metodika výzkumu

Cílem výzkumu bylo zjistit, zda mají senioři zájem o vzdělávání se a zda tento zájem závisí na věku a finanční situaci jedinců.

Pro tuto práci byla zvolena kvantitativní strategie výzkumu a ke sběru dat byla použita metoda dotazování a technika dotazníku. Jsem si vědoma myšlenky, že senioři nejsou zcela vhodnou skupinou pro dotazníkové šetření, protože mohou mít problémy se zrakem či pravopisem. Důvodem, proč jsem nakonec tuto techniku zvolila, byl především fakt, že v mém šetření se jednalo o skupiny seniorů žijících aktivním životem, to znamená navštěvujících různé spolky a kluby, proto si myslím, že jsou tyto bariéry při šetření v této skupině minimální.

3.2 Charakteristika kvantitativní strategie

Kvantitativní výzkum předpokládá, že různé aspekty, procesy a objekty fenoménů sociálního světa, které jsou předmětem zkoumání, jsou do určité míry měřitelné nebo nějak uspořádatelné a tříditelné (Reichel, 2009). Informace o těchto fenoménech získáváme v jisté kvantifikovatelné podobě a s co možná největší formální porovnatelností a dále je analyzujeme statistickými metodami za účelem ověření platnosti představ o výskytu jakýchsi charakteristik zkoumaných fenoménů, případně o vzájemných vztazích těchto charakteristik či o jejich vztazích k dalším objektům (Reichel, 2009).

Hendl uvádí (2015), že kvantitativní výzkum většinou pracuje s velkým množstvím dotazovaných a využívá značně strukturovaný sběr dat pomocí testů, dotazníků a pozorování.

3.3 Metoda a technika výzkumu

Pro tuto diplomovou práci jsem si zvolila metodu dotazování a techniku dotazníku. Jak uvádí Reichel (2009), je dotazování specifickou metodou pro sociální výzkum, protože jde o zkoumání živých osob a její podstatou je kladení otázek, a to buď formou mluvenou, nebo písemnou. Jedná se o sadu otázek, které mohou být otevřené, či uzavřené, a účelem je sběr dat ve strukturované podobě tak, aby odpovědi šly co nejlépe vyhodnotit a analyzovat (managementmania.com, 2016). Dle Jandourka (2008) umožňuje dotazník u výzkumného souboru poměrně snadnou kontrolu reprezentativního vzorku a získaná data se dají poměrně rychle zpracovat. Dotazník, který jsem pro účel této práce vypracovala (viz příloha č. 6), začíná úvodním oslovením respondentů, kde jsem se jim představila, seznámila je s účelem dotazníku, zaručila jsem jim anonymitu při zpracovávání dat a poučila je o správném vyplnění. Dotazník obsahuje celkem 14 otázek zaměřených na vzdělávání seniorů. První čtyři otázky jsou zaměřeny na identifikaci respondenta, pohlaví, věk, dosažené vzdělání, a zda jsou stále v pracovním procesu. Následujících 6 otázek se zabývá zájmem seniorů o vzdělávání, případně důvody, proč již nejsou do vzdělávacího procesu zapojeni. Poslední čtyři otázky jsou zaměřené na finanční situaci seniorů a její vliv na vzdělávání se. Zkoumají, zda jsou senioři finančně omezeni při zapojení se do vzdělávání, případně jaká částka by pro ně byla přijatelná pro vstup do vzdělávacího procesu. Nutno dodat, že u finanční situace seniorů nebyla zkoumána pouze možnost uhradit částku kurzu či vzdělávacího programu, ale také finanční možnosti spojené s náklady na dopravu, nákup pomůcek apod.

3.4 Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor tvořili lidé ve věku 60 let a více. Výzkum se realizoval v městech a obcích Jihočeského kraje. Velká část výzkumu se zaměřila na seniory v Českých Budějovicích, Milevsku, Křemži, Chlumu u Třeboně, Táboře, Kaplici a Trhových Svinech. Základní vzorek tvořilo 202 seniorů navštěvujících formální či neformální skupinu (př. seniorské kluby). Pro získání výběrového vzorku jsem použila „Sample size calculator“ a výsledkem bylo 133 požadovaných respondentů. Distribuovala jsem 180 dotazníků a vrátilo se jich celkem 141, návratnost tedy činí

celkem 78,3 %. Miovský (2006) uvádí, že za dobře přijatelnou hranici je považována návratnost v rozmezí více než 60–70 %. Z počtu 141 bylo možné použít 136 dotazníků, vyřazeno bylo tedy 5 dotazníků z důvodu jejich nedokončení či neúplných nebo nelogických odpovědí na otázky.

3.5 *Analýza dat*

Pro vyhodnocení dotazníků jsem použila jednorozměrné a vícerozměrné třídění dat. Pro sledování závislostí mezi otázkami byl použit χ^2 test nezávislosti v kontingenční tabulce. Všechny postupy byly provedeny podle Pecáková (2008) a Hindls a kol. (2007), kterými se zabývám v následujících podkapitolách.

3.5.1 *X2-test nezávislosti v kontingenční tabulce*

Kontingenční tabulka vzniká v případě, když jednotky souboru třídíme podle dvou kvalitativních znaků, např. znaku A, který může nabývat r variant, a znaku B, který lze rozdělit na s variant. Četnosti uvnitř tabulky můžeme označit n_{ij} . První index označuje i -tou variantu znaku A, druhý index j -tou variantu znaku B. Okrajové neboli marginální četnosti označujeme pouze jedním indexem, druhý je nahrazen tečkou.

Mezi znaky A a B můžeme sledovat vztahy. Ověření existence závislosti mezi dvojicemi kategorií proměnných v populaci je obvykle prvním krokem analýzy vztahů mezi nimi.

Test, který používáme k ověření nezávislosti v kontingenční tabulce, porovnává získané (empirické) četnosti a teoretické četnosti, které by měly nastat v případě nezávislosti sledovaných znaků. Tyto četnosti můžeme označit jako n'_{ij} . Jejich výpočet je:

$$n'_{ij} = \frac{n_{i.} \cdot n_{.j}}{n} \quad (1)$$

Odchylky od nezávislosti jednotlivých polí kontingenční tabulky sleduje Pearsonova statistika G :

$$G = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^s \frac{(n_{ij} - n'_{ij})^2}{n'_{ij}} \quad (2)$$

Tato statistika testuje hypotézu:

H_0 : Znaky v kontingenční tabulce jsou nezávislé.

H_1 : non H_0 , neboli znaky jsou závislé.

Testovaná statistika G má při platnosti nulové hypotézy X^2 rozdělení se stupni volnosti $v = (r-1) * (s-1)$. Pro test volíme opět obvyklou hladinu významnosti $\alpha = 0,05$.

Pro zajištění přijatelné aproximace rozdělení uvedených statistik při určitém počtu polí v kontingenční tabulce se zpravidla vyžaduje takový rozsah výběru n , aby očekávané četnosti dosahovaly hodnoty alespoň 5. Po častých praktických potížích a častém ověřování se doporučuje, aby počet polí, kde očekávané četnosti jsou nižší než 5, bylo maximálně 20 %.

3.5.2 Test hypotézy o střední hodnotě

Dalším použitým testem byl test hypotézy o střední hodnotě.

Na základě dat z dotazníků chceme ověřit předpoklad, že průměr základního souboru μ se rovná určité hodnotě μ_0 . Nulovou hypotézu můžeme pak formulovat jako:

$$H_0: \mu = \mu_0 \quad (3)$$

Alternativní hypotézy mohou mít podobu:

$$\begin{aligned} H_1: \mu > \mu_0, \\ H_1: \mu < \mu_0, \\ H_1: \mu \neq \mu_0. \end{aligned} \quad (4)$$

V případě velkého rozsahu výběru a neznalosti rozptylu v základním souboru použijeme testové kritérium v následující formě:

$$U = \frac{\bar{x} - \mu_0}{s'_x} \quad (5)$$

Kde

μ_0 představuje hodnotu nulové hypotézy,

$\bar{x}$ představuje průměr z výběrového souboru,

s'_x představuje směrodatnou odchylku výběrového souboru.

Veličina U má při platnosti H_0 normované normální rozdělení. Při provádění testu zvolíme obvyklou hladinu významnosti $\alpha = 0,05$.

3.5.3 Test hypotézy o relativní činnosti

Posledním použitým testem byl test hypotézy o relativní četnosti, který testuje hypotézu, že relativní četnost určité varianty znaku v základním souboru se rovná určitému předpokladu – hodnotě. Oproti tomu alternativní hypotéza předpokládá jiné hodnoty než předpokládanou.

Nulová hypotéze je tedy:

$$H_0: \pi = \pi_0 \quad (6)$$

Alternativní hypotézou může být:

$$H_1: \pi > \pi_0,$$

$$H_1: \pi < \pi_0, \quad (7)$$

$$H_1: \pi \neq \pi_0.$$

Na základě výběrových údajů hodláme nulovou hypotézu ověřit. Jestliže provedeme výběr dostatečného rozsahu, můžeme v testu jako testovou statistiku použít:

$$U = \frac{p - \pi_0}{\sqrt{\pi_0 * (1 - \pi_0)/n}} \quad (8)$$

Kde

π_0 představuje předpokládanou relativní četnost,

p představuje skutečně zjištěnou relativní četnost,

n představuje velikost výběrového souboru.

Tato statistika U má při platnosti testované hypotézy H_0 asymptoticky normované normální rozdělení. Při provádění testu zvolíme obvyklou hladinu významnosti $\alpha = 0,05$.

3.6 *Harmonogram výzkumu*

Výzkum byl realizován v období duben až říjen roku 2016. Výzkum trval delší dobu, a to zejména z důvodu vyhledávání vhodné skupiny respondentů. Vzhledem ke směru diplomové práce, kterým je vzdělávání seniorů, jsem výzkum orientovala spíše na seniory žijící aktivním životem. Z toho důvodu jsem se snažila vyhledávat formální či neformální skupiny seniorů. Po konečném získání dostatečného množství dotazníků jsem provedla kontrolu dat a byla nucena některé dotazníky z výzkumu vyřadit. Nakonec jsem získaná data statisticky zpracovala.

3.7 *Etická pravidla výzkumu*

Etická pravidla jsou pro výzkum velmi důležitá, protože jsou nástrojem ochrany osob podílejících se na výzkumné činnosti (Miovský, 2006). V diplomové práci byly splněny všechny podmínky etických pravidel. Jako nejdůležitější se mi jeví právě záruka ochrany osobních údajů respondentů a tím zaručená anonymita neboli respektování důvěrného charakteru individuálních informací, jinak také záruka neidentifikovatelnosti konkrétních osob, které jsou jejich zdrojem (Kutnohorská, 2009). Samotná anonymita je zaručena respondentům již v úvodu dotazníku.

Do etických pravidel výzkumu patří i souhlas s účastí na výzkumu (Miovský, 2006). Reichel (2009) uvádí, že účastník kvantitativního výzkumu podává souhlas s účastí právě vyplněním dotazníku.

4 Výsledky

V diplomové práci se zabývám problematikou vzdělávání seniorů. Seniori vyplnili celkem 136 dotazníků. Výsledky z těchto dotazníků představuji níže.

4.1 Popisná statistika

Základní informace o respondentech

V první řadě jsem zjistila základní informace o seniorech, a to z otázek č. 1–3. Dotazníky vyplňovaly spíše ženy (64,7 %), nejčastěji ve věkové kategorii 66 až 70 let (50,7 %). Respondenti měli nejčastěji středoškolské vzdělání s výučním listem (43,4 %).

Tabulka 1: Základní informace o seniorech, kteří vyplnili dotazníky

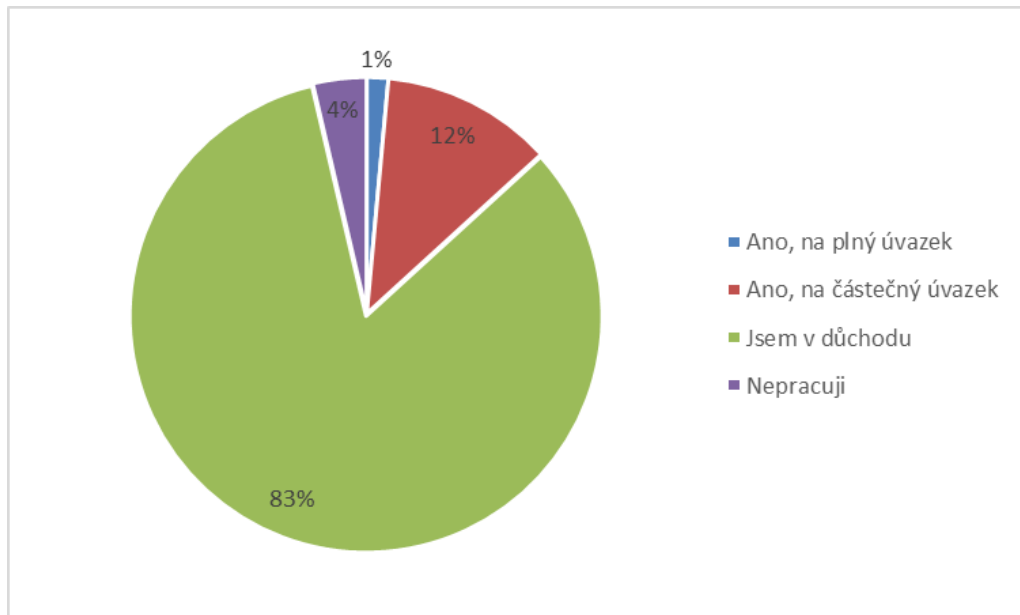
		Četnost	Relativní četnost
Pohlaví	muž	48	35,3
	žena	88	64,7
Věk	60–65 let	41	30,1
	66–70 let	69	50,7
	71 a více	26	19,1
Dosažené vzdělání	základní	19	14,0
	vyučen	59	43,4
	středoškolské	46	33,8
	vysokoškolské	12	8,8

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 4: Jste v pracovním procesu?

Další otázka se týkala toho, zda jsou respondenti v pracovním procesu, či nikoliv. Výsledky ukazuje následující graf. Vidíme, že 83 % respondentů je již v důchodu. 12 % respondentů pracuje na částečný úvazek, 4 % není zaměstnáno a pouze 1 % respondentů pracuje na plný úvazek.

Obrázek 1: Jste v pracovním procesu?

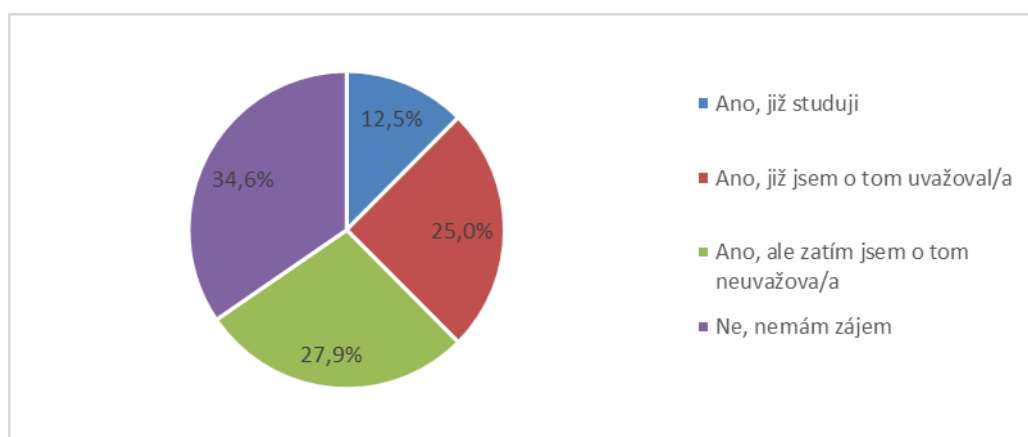
Zdroj: Vlastní výzkum

Otázka č. 5: Chtěl/a byste se vzdělávat?

Následující otázka se zabývala chutí seniorů vzdělávat se. 12 % respondentů odpovědělo, že se v současné době již vzdělává. 53 % respondentů by se chtělo vzdělávat, ale buď o tom pouze uvažovalo, nebo se o to ještě ani nezajímalo. 35 % seniorů nemá o vzdělávání zájem.

Obrázek 2: Chtěl/a byste se vzdělávat?

Zdroj: Vlastní výzkum

Ochota se vzdělávat statisticky významně závisí na věku (5% hladina významnosti; p – hodnota = 0,000) a dosaženém vzdělání (5% hladina významnosti; p – hodnota = 0,000).

Vztah věku a ochoty se vzdělávat ukazuje následující tabulka. Respondenti, kteří již studují, jsou nejčastěji ve věku 60 až 65 let (47,1 %). Respondenti, kteří o vzdělávání nemají vůbec zájem, patří nejčastěji do nejstarší věkové kategorie 71 a více let (38,3 %).

Tabulka 2: Vztah věku a ochoty se vzdělávat

		Chtěla/a byste se vzdělávat?				Celkem
		Ano, již studuji	Ano, již jsem o tom uvažovala	Ano, ale zatím jsem o tom neuvažoval/a	Ne, nemám zájem	
Věk	60–65 let	47,1 %	29,4 %	23,7 %	29,8 %	30,1 %
	66–70 let	35,3 %	61,8 %	71,1 %	31,9 %	50,7 %
	71 a více	17,6 %	8,8 %	5,3 %	38,3 %	19,1 %
Celkem		100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: vlastní výzkum

Vztah ochoty se vzdělávat závisí i na dosaženém vzdělání seniorů, viz tabulka č. 3. Nejčastěji se vzdělávají senioři, kteří dosáhli vysokoškolského vzdělání (41,2 %). O vzdělávání uvažují nejvíce senioři, kteří mají pouze středoškolské vzdělání s maturitou (41,2 %) nebo pouze s výučním listem (47,1 %).

Tabulka 3: Vztah ochoty se vzdělávat a dosaženého vzdělání

		Chtěla/a byste se vzdělávat?				Celkem
		Ano, již studuji	Ano, již jsem o tom uvažovala	Ano, ale zatím jsem o tom neuvažoval/a	Ne, nemám zájem	
Vaše dosažené vzdělání	základní	5,9 %	2,9 %	23,7 %	17,0 %	14,0 %
	vyučen	29,4 %	47,1 %	47,4 %	42,6 %	43,4 %
	středoškolské	23,5 %	41,2 %	28,9 %	36,2 %	33,8 %
	vysokoškolské	41,2 %	8,8 %	0,0 %	4,3 %	8,8 %
Celkem		100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: vlastní výzkum

Následující tři otázky vyplňovali pouze respondenti, kteří odpovídali na otázku č. 5 možnostmi a - c, neboli odpovědí, že buď mají o studium zájem, či dokonce již studují.

Otázka č. 6: Jakému druhu vzdělávání byste dal/a přednost?

V další otázce mohli respondenti uvést, jakému druhu vzdělávání by dali přednost. V 65 % případů by si zvolili formální vzdělání uskutečňované ve škole, např. univerzity třetího věku. Neformálnímu vzdělání v podobě kurzů apod. by dalo přednost pouze 34,8 % seniorů. Výběr druhu vzdělávání nezávisí ani na pohlaví, věku, dosaženém vzdělání ani na pracovním zařazení respondentů.

Tabulka 4: Jakému druhu vzdělávání byste dal/a přednost?

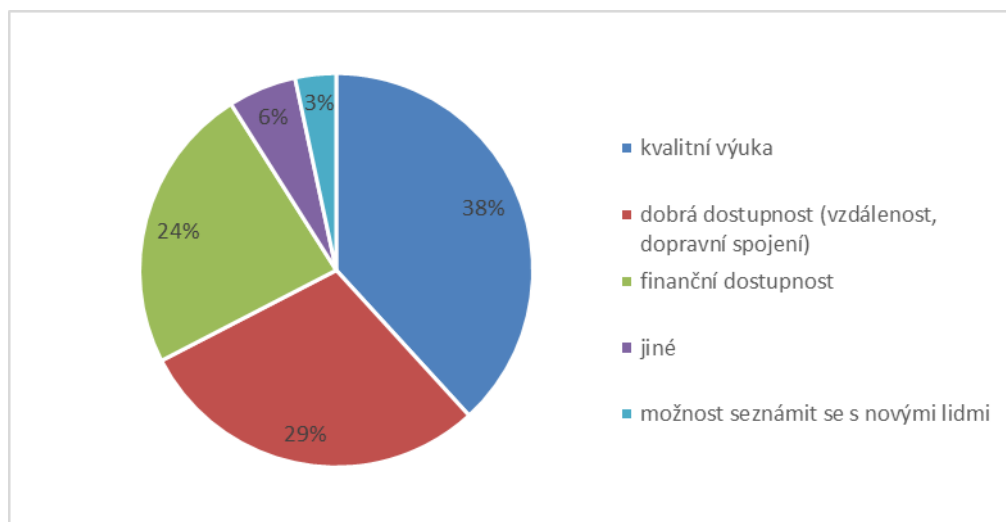
	Četnost	Relativní četnost (%)
formální vzdělání uskutečňované ve škole (univerzity třetího věku apod.)	58	65,2
neformální vzdělávání uskutečňované mimo školu (kurzy, školení, přednášky apod.)	31	34,8
Celkem	89	100,0

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 7: Pokud byste se rozhodl/a ke studiu, který aspekt by pro Vás byl nejdůležitější? / V případě, že se vzděláváte: Který aspekt pro Vás byl při výběru nejdůležitější?

Respondenti se měli rozhodnout, který aspekt by pro ně byl nejdůležitější v případě, že by se rozhodli studovat, popř. v případě, že se již vzdělávají, tj. který aspekt pro ně byl při výběru nejdůležitější. Nejčastěji respondenti uvedli kvalitu výuky (38 %), na druhém místě volili dobrou dostupnost, tj. vzdálenost či dopravní spojení (29 %). Na třetím místě se umístila finanční dostupnost (24 % respondentů) a pouhé 3 % si zvolila aspekt možnosti seznámit se s novými lidmi. 6 % seniorů uvedlo jiné důvody. Mezi nimi většinou uváděli, že jsou pro ně důležité všechny uvedené aspekty.

Obrázek 3: Pokud byste se rozhodl/a ke studiu, co by pro Vás bylo nejdůležitější? / V případě, že se vzděláváte, který aspekt pro Vás byl při výběru nejdůležitější?

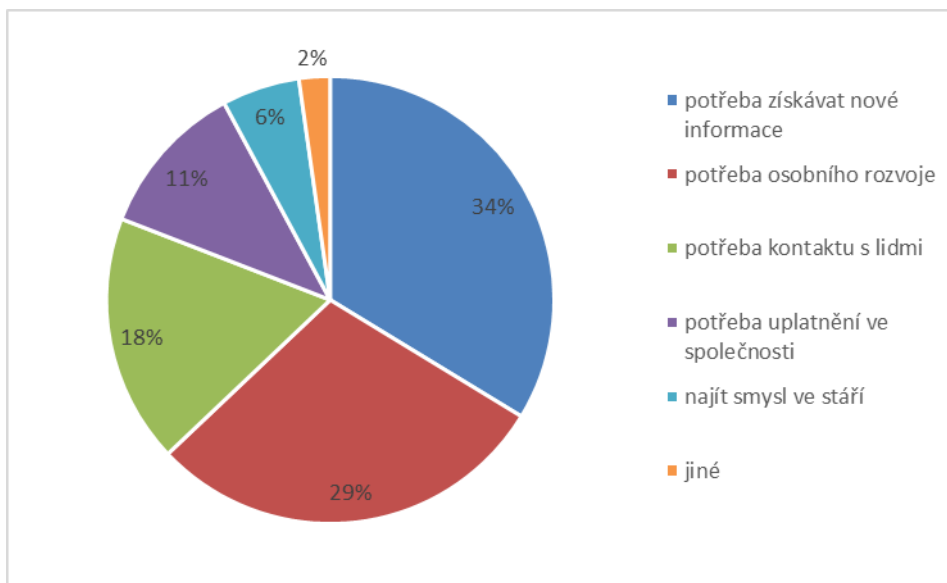

Zdroj: Vlastní výzkum

Otázka č. 8: Z jakého důvodu byste o studium měl/a zájem?

Další otázka se týkala důvodu, proč by měli respondenti o studium zájem, respektive z jakého důvodu se do studia již zapojili. Nejčastějším důvodem byla potřeba získat nové informace (34 %) a potřeba osobního rozvoje (29 %). Na třetím místě s 18 % se umístila potřeba kontaktu s lidmi. 11 % získala potřeba uplatnění ve společnosti a 6 % respondentů uvedlo odpověď „najít smysl ve stáří“. Mezi nejčastější důvody uvedené ve skupině „jiné“ (2 %) patří časová náročnost studia, nedostatek odvahy začít se studiem nebo skutečnost, že v důchodu již chtějí pouze odpočívat.

Obrázek 4: Z jakého důvodu byste o studium měl/a zájem? / Z jakého důvodu jste se do studia zapojil/a?

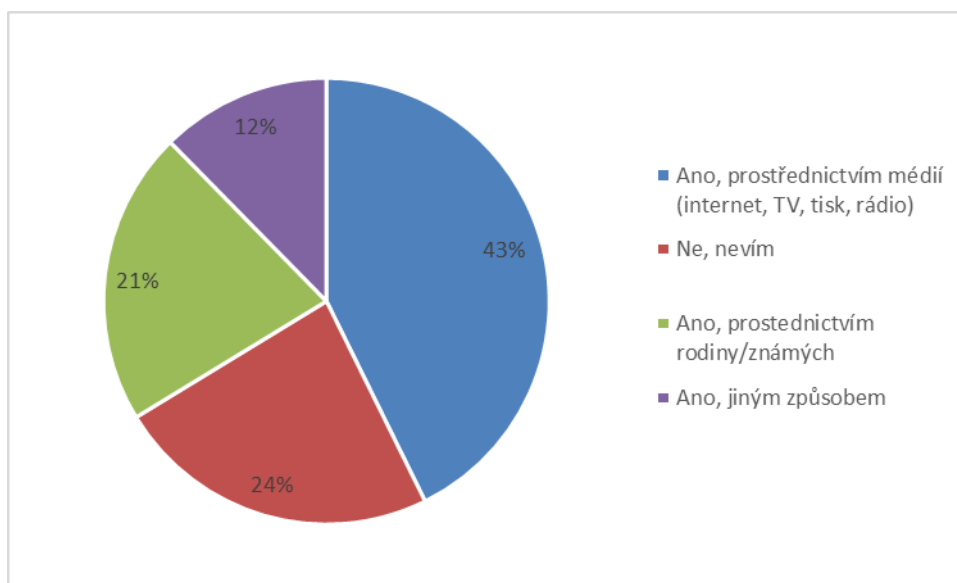

Zdroj: Vlastní výzkum

Otázka č. 9: Víte o možnostech vzdělávání, které jsou ve Vašem okolí?

Následující otázka sleduje informovanost respondentů o možnostech vzdělávání v jejich okolí. Ve 43 % případů senioři vědí o možnostech vzdělávání prostřednictvím médií, jako je internet, TV, tisk či rádio. Ve 24 % případů respondenti nevěděli o možnostech vzdělávání ve svém okolí. Na třetím místě se umístila možnost, kdy senioři vědí o možnostech vzdělávání prostřednictvím své rodiny nebo blízkých (21 %). Mezi jinými způsoby (12 %) uváděli respondenti nejčastěji senior klub nebo knihovnu.

Obrázek 5: Víte o možnostech vzdělávání, které jsou ve Vašem okolí?

Zdroj: Vlastní výzkum

Znalosti možností vzdělávání se v okolí seniorů závisí na dosaženém vzdělání daných seniorů (5% hladina významnosti; p – hodnota = 0,001).

Seniori se základním vzděláním (74 %) a seniori, kteří jsou pouze vyučeni (42 %), nejčastěji neví o možnostech vzdělávání ve svém okolí, zatímco seniori s vysokoškolským vzděláním nejčastěji vědí o možnostech vzdělávání ve svém okolí prostřednictvím médií, jako je internet apod. (58 %).

Tabulka 5: Vztah dosaženého vzdělání a informací o vzdělávání v okolí

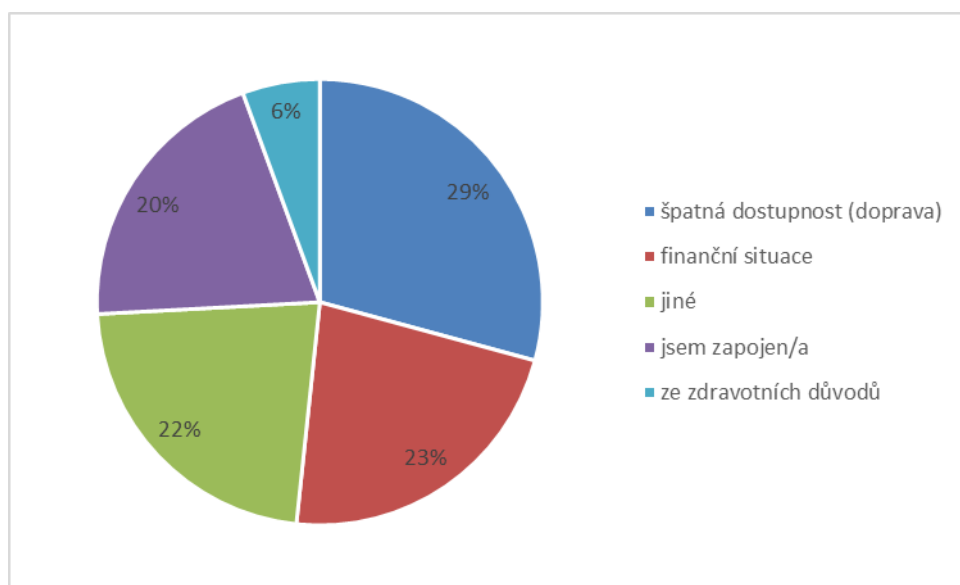
		Víte o možnostech vzdělávání, které jsou ve Vašem okolí?				Celkem
		Ano, prostřednictvím rodiny/známých	Ano, prostřednictvím médií (internet, TV, tisk, rádio)	Ne, nevím	Ano, jiným způsobem	
Vaše dosažené vzdělání	základní	11 %	5 %	74 %	11 %	100 %
	vyučen	10 %	39 %	42 %	8 %	100 %
	středoškolské	28 %	33 %	28 %	11 %	100 %
	vysokoškolské	17 %	58 %	0 %	25 %	100 %
Celkem		17 %	34 %	38 %	11 %	100 %

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 10: Z jakých důvodů jste se doposud nezapojil/a do vzdělávacího procesu?

Desátá otázka se týkala toho, proč se senioři doposud nezapojili do vzdělávacího procesu. Mezi nejčastěji uváděnými důvody byla špatná dostupnost (29 %), finanční situace (23 %) a jiné důvody (22 %). Jako jiné důvody nejčastěji uváděli časovou náročnost studia, nedostatek odvahy začít znovu studovat nebo skutečnost, že již chtějí odpočívat. 20 % dotazovaných uvedlo, že jsou již zapojeni do vzdělávacího procesu. 6 % dotazovaných uvedlo, že se nezapojili z zdravotních důvodů.

Obrázek 6: Z jakých důvodů jste se doposud nezapojil/a do vzdělávacího procesu?

Zdroj: Vlastní výzkum

Důvody nezapojení se do vzdělávacího procesu ovlivňuje věk seniorů (5% hladina významnosti; p – hodnota = 0,048). Senioři do 70 let nejčastěji nestudují kvůli špatné dostupnosti, zatímco senioři ve věku 71 let a starší nestudují, protože v tom již nevidí smysl (42 %).

Tabulka 6: Vztah věku a důvodů nezapojení se do vzdělávacího procesu

		Z jakého důvodu jste se doposud nezapojil/a do vzdělávacího procesu?						Celkem
		špatná dostupnost (doprava)	ze zdravotních důvodů	finanční situace	nevidím v tom smysl	jsem zapojen/a	jiné	
Věk	60–65 let	24 %	5 %	10 %	17 %	20 %	24 %	100 %
	66–70 let	22 %	6 %	23 %	12 %	10 %	28 %	100 %
	71 a více	12 %	8 %	4 %	42 %	12 %	23 %	100 %
Celkem		21 %	6 %	15 %	19 %	13 %	26 %	100 %

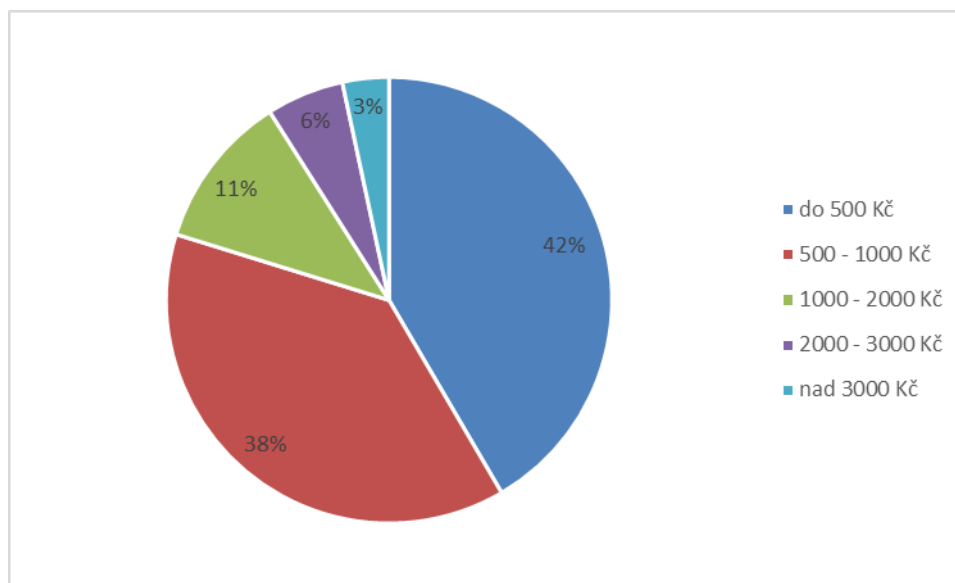
Zdroj: vlastní výzkum

Zbylé čtyři otázky se zabývají finanční situací seniorů při vstupu do vzdělávacího procesu.

Otázka č. 11: Jaká je Vaše představa o ceně vzdělávacího programu/kurzu?

První otázka z této skupiny sledovala, jaká je představa seniorů o ceně vzdělávacích programů, resp. kurzů. Nejčastěji respondenti uváděli částku do 500 Kč (42 %) nebo v intervalu 500–1000 Kč (38 %). Částku vyšší než 3000 Kč uvedla pouze 3 % dotázaných.

Obrázek 7: Jaká je Vaše představa o ceně vzdělávacího programu/kurzu?

Zdroj: Vlastní výzkum

Představa ceny vzdělávacího programu je ovlivněna věkem respondentů (5% hladina významnosti; p – hodnota = 0,004). Senioři ve věkové kategorii 60–65 let a 66–70 let mají nejčastěji představu do 1000 Kč, zatímco senioři staří 71 let si myslí, že cena vzdělávacího programu je vyšší než 3000 Kč.

Tabulka 7: Představa o ceně vzdělávacího programu/kurzu

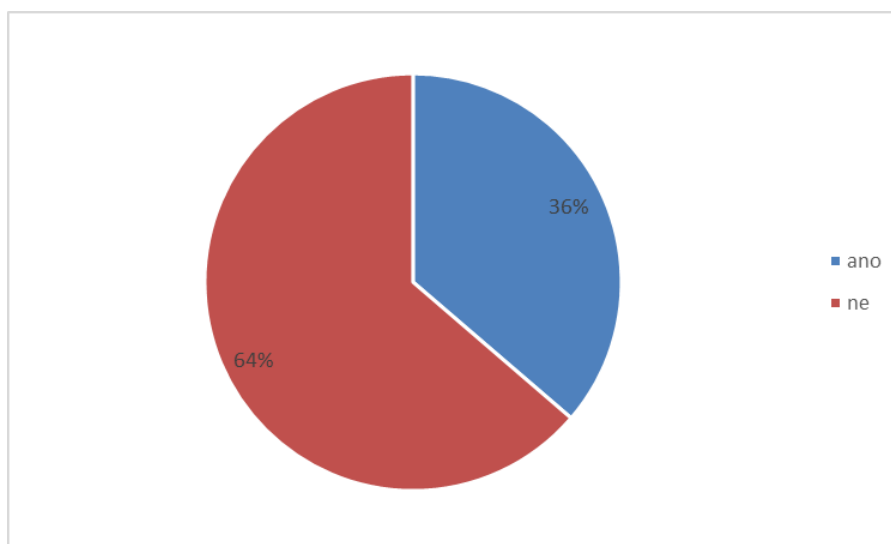
Jaká je Vaše představa o ceně vzdělávacího kurzu/programu?				
	Věk			Celkem
	60–65 let	66-70 let	71 a více	
do 500 Kč	29 %	38 %	8 %	29 %
500–1000 Kč	22 %	33 %	19 %	27 %
1000–2000 Kč	17 %	9 %	8 %	11 %
2000–3000 Kč	5 %	3 %	4 %	4 %
nad 3000 Kč	27 %	17 %	62 %	29 %
Celkem	100 %	100 %	100 %	100 %

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 12: Ovlivňuje finanční situace Váš vstup do vzdělávacího procesu?

Následující otázka se zajímala o to, zda finanční situace seniorů ovlivňuje jejich vstup do vzdělávacího procesu. Na níže uvedeném grafu můžeme vidět, že finanční situace nedovoluje přístup ke vzdělání 36 % respondentům.

Obrázek 8: Ovlivňuje finanční situace Váš přístup do vzdělávacího procesu?

Zdroj: Vlastní výzkum

Vliv finanční situace na vstup do vzdělání je statisticky významně závislý na věku respondentů (5% hladina významnosti; p – hodnota = 0,009). Nejčastěji finanční situace neovlivňuje vstup do vzdělání nejstarší skupině respondentů (88 %). Tato skutečnost však může být dána tím, že z předchozích závislostí víme, že tato skupina respondentů má zároveň i nejmenší zájem o vzdělávání, a proto je ani finanční situace neovlivňuje.

Tabulka 8: Vztah věku a finanční situace

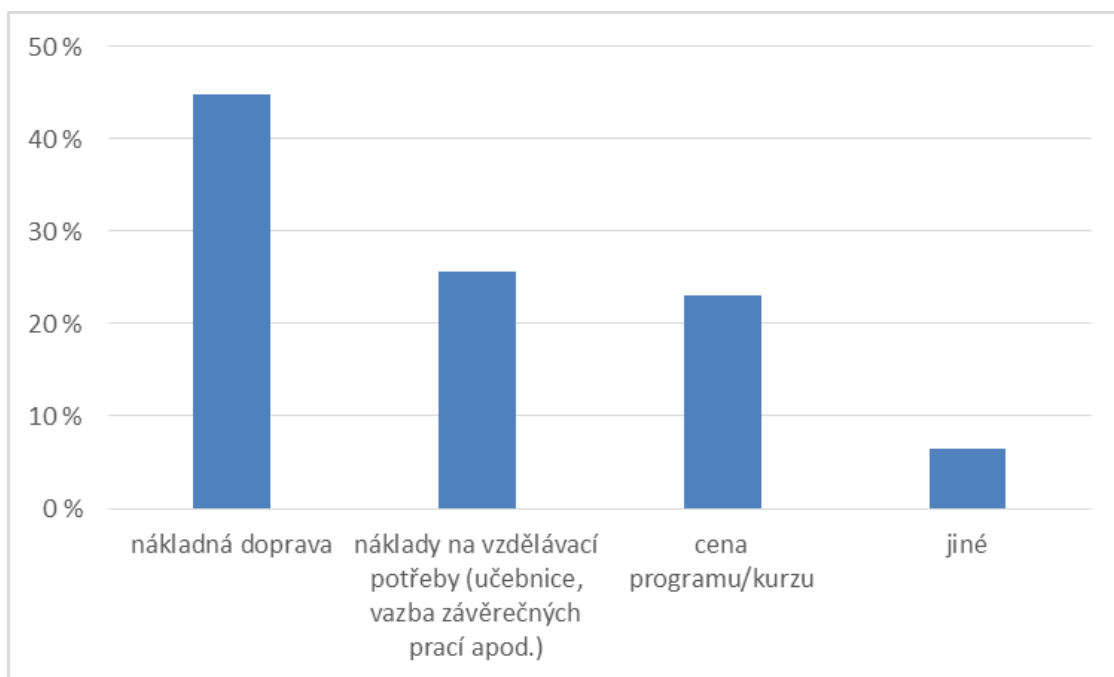
		Ovlivňuje finanční situace Váš přístup do vzdělávacího procesu?		Celkem
		ano	ne	
Věk	60–65 let	31 %	63 %	100 %
	66–70 let	46 %	54 %	100 %
	71 a více	12 %	88 %	100 %
Celkem		36 %	64 %	100 %

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 13: Uved'te, z jakého důvodu je pro Vás vstup do vzdělávacího procesu finančně ovlivněn.

Následující otázka se týkala pouze respondentů, kteří uvedli, že jim finanční situace ovlivňuje přístup do vzdělávacího procesu. Respondenti měli uvést, z jakého důvodu je pro ně vstup do vzdělávání finančně ovlivněn, a mohli udat více odpovědí. Nejčastější odpovědí byla nákladná doprava (45 % odpovědí) a náklady na vzdělávací potřeby (26 %). Cena programu či kurzu byla až na třetím místě (23 %). Mezi jinými důvody respondenti uváděli v 80 % případů skutečnost, že si nemyslí, že by vzdělání mělo být placené.

Obrázek 9: Důvody, které finančně ovlivňují vstup seniorů do vzdělávacího procesu

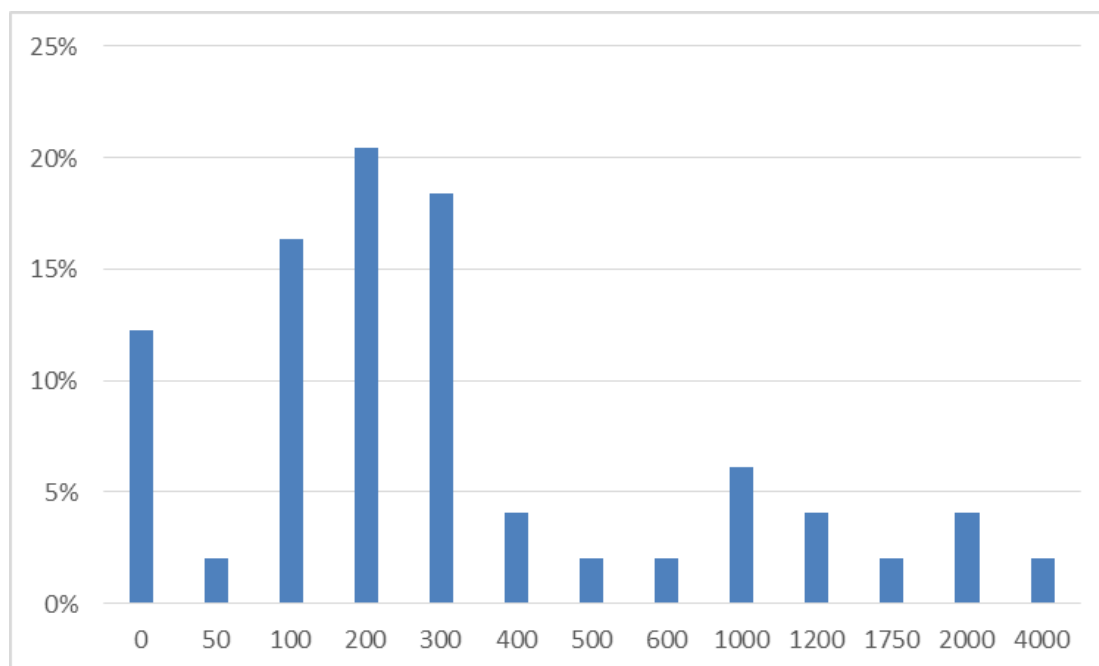
Zdroj: Vlastní výzkum

Otázka č. 14: Uved'te částku, kterou byste byla/a schopen/schopna investovat do vzdělávání.

Poslední otázka dotazníku zjišťovala, kolik by seniori byli ochotni investovat do vzdělávání. Tato průměrná částka by činila 480 Kč.

50 % respondentů by bylo ochotno, resp. schopno investovat maximálně částku 200 Kč nebo méně. 12 % respondentů by nebylo ochotno investovat žádnou částku. Částku nad 1000 Kč by byla ochotna investovat pouze méně než 1/5 dotázaných seniorů.

Obrázek 10: Částka, kterou by seniori byli ochotni/schopni investovat do vzdělávání

Zdroj: Vlastní výzkum

4.2 Vyhodnocení stanovených hypotéz

Před vyhodnocením dotazníků byly stanoveny tři hypotézy, které byly následně testovány.

4.2.1 Hypotéza 1

H1: Více než 50 % seniorů by se chtělo vzdělávat nebo se již vzdělává.

H0: Více než 50 % seniorů by se nechtělo vzdělávat a ani se nevzdělává.

Jako první hypotézu jsem stanovila předpoklad, že více než 50 % seniorů by se chtělo vzdělávat nebo se již vzdělává. Pro vyhodnocení hypotézy použijeme data z otázky č. 5 – „Chtěl/a byste se vzdělávat?“ Z dotazníků víme, že se vzdělává nebo má zájem o vzdělávání 89 respondentů z celkových 136. Pro vyhodnocení hypotézy použijeme test hypotézy o relativní četnosti.

$$\begin{aligned} H_0: \pi_0 &= 0,5 \\ H_1: \pi_0 &> 0,5, \end{aligned} \tag{9}$$

Testovým kritériem bude statistika:

$$U = \frac{p - \pi_0}{\sqrt{\pi_0 * (1 - \pi_0)/n}}, \tag{8}$$

Kde je:

Tabulka 9: Hodnoty pro výpočet testového kritéria U

p	Výběrová relativní četnost	0,65
n	Počet pozorování	136
π_0	Hodnota nulové hypotézy	0,5
U	Vypočítané testové kritérium	3,60
$u_{0,95}$	Kvantil normovaného normální rozdělení	1,645

Zdroj: vlastní výzkum

Jelikož testovaná statistika U je vyšší než kvantil normovaného normálního rozdělení při stanovené hladině významnosti $\alpha = 0,05$, zamítáme testovanou hypotézu H_0 . Můžeme tedy na 5% hladině významnosti považovat za prokázané, že min. 50 % seniorů má zájem o vzdělávání či se již vzdělává.

4.2.2 Hypotéza 2

H2: Chut' vzdělávat se závisí na věku seniorů.

H0: Chut' vzdělávat se nezávisí na věku seniorů.

Druhá stanovená hypotéza vychází z předpokladu, že ochota se vzdělávat závisí na věku seniorů. Pro vyhodnocení hypotézy použijeme X^2 test nezávislosti kontingenční tabulky.

Testovanou kontingenční tabulku můžeme vidět níže.

Tabulka 10: Kontingenční tabulka sledující věk seniorů a ochotu se vzdělávat

		Chtěla/a byste se vzdělávat?				
		Ano, již studuji	Ano, již jsem o tom uvažovala	Ano, ale zatím jsem o tom neuvažoval /a	Ne, nemám zájem	Celkem
Věk	60–65 let	8	10	9	14	41
	66–70 let	6	21	27	15	69
	71 a více	3	3	2	18	26
Celkem		17	34	38	47	136

Zdroj: vlastní výzkum

Na 5% hladině významnosti a na základě zjištěných dat zamítáme testovanou hypotézu H_0 . Byla zjištěna závislost mezi věkem a ochotou se vzdělávat (p-hodnota 0,000).

Tabulka 11: Vyhodnocení χ^2 testu kontingenční tabulky

	Hodnota	Stupně volnosti	p-hodnota
Testové kritérium	24,898	6	0,000

Zdroj: vlastní výzkum

4.2.3 Hypotéza 3

H3: Průměrná částka, kterou jsou senioři, kterým momentálně jejich finanční situace ovlivňuje vstup do vzdělávání, je vyšší než 500 Kč.

H0: Průměrná částka, kterou jsou senioři, kterým momentálně jejich finanční situace ovlivňuje vstup do vzdělávání, není vyšší než 500 Kč.

Třetí stanovená hypotéza předpokládá, že průměrná částka, kterou jsou senioři, kterým momentálně jejich finanční situace ovlivňuje vstup do vzdělání, ochotni investovat, je vyšší než 500 Kč.

Na vyhodnocení tohoto předpokladu použijeme test hypotézy o střední hodnotě. Pro test použijeme data z otázky č. 14 – „Uveďte částku, kterou byste byl/a schopen/schopna investovat do vzdělání. Na tuto otázku odpovídali pouze respondenti, kteří u otázky č. 12 – „Ovlivňuje finanční situace Váš vstup do vzdělávacího procesu?“ odpověděli „Ano“.

Nulová hypotéza bude ve tvaru:

$$H_0: \mu = 500 \quad (10)$$

Alternativní hypotéza bude mít tvar:

$$H_1: \mu > 500 \quad (11)$$

Jako testové kritérium použijeme:

$$U = \frac{\bar{x} - \mu_0}{s'_x} \quad (5)$$

Kde je:

Tabulka 12: Hodnoty pro výpočet testového kritéria U

$\bar{x}$	Výběrový průměr	480,85
n	Počet pozorování	47
s_x	Výběrová směrodatná odchylka	726,782
μ_0	Hodnota nulové hypotézy	500
U	Vypočítané testové kritérium	-0,03
$u_{0,95}$	Kvantil normovaného normálního rozdělení	1,645

Zdroj: vlastní výzkum

Jelikož testovaná statistika U je nižší než kvantil normovaného normálního rozdělení při stanovené hladině významnosti $\alpha = 0,05$, nezamítáme testovanou hypotézu H_0 . Na 5% hladině významnosti se nám nepodařilo prokázat, že by senioři byli schopni investovat do vzdělávání vyšší částku, než je 500 Kč.

5 Diskuze

V této diplomové práci jsem si zvolila za cíl zjistit, zda mají senioři zájem o vzdělávání a zda je tento zájem ovlivněn věkem či jejich finanční situací. Základní vzorek výzkumného souboru tvořili senioři navštěvující formální či neformální skupinu seniorů. Z celkového počtu 202 seniorů bylo pro kvantitativní výzkum potřeba 133 respondentů. Distribuovala jsem celkem 180 dotazníků, vrátilo se jich 141, z nichž jsem 5 dotazníků vyřadila z důvodů jejich nedokončení či neúplného nebo nelogického odpovídání na otázky.

Vzhledem k cíli byly stanoveny celkem tři hypotézy:

Hypotéza 1: Více než 50 % seniorů by se chtělo vzdělávat nebo se již vzdělává.

Hypotéza 2: Chůť vzdělávat se závisí na věku seniorů.

Hypotéza 3: Průměrná částka, kterou jsou senioři, kterým jejich finanční situace ovlivňuje vstup do vzdělávacího procesu, ochotni investovat, je vyšší než 500 Kč.

Hypotéza 1

První stanovená hypotéza se zabývá předpokladem, že více než 50 % seniorů by se chtělo vzdělávat nebo se již vzdělává. Pro vyhodnocení této hypotézy byla použita data z otázky číslo 5: „Chtěl/a byste se vzdělávat?“ Dle dosažených výsledků výzkumu byla průkaznost této hypotézy shledána jako statisticky významná, což znamená, že zamítáme nulovou hypotézu a můžeme potvrdit, že skutečně minimálně 50 % seniorů by mělo o vzdělávání zájem nebo jsou již do vzdělávacího procesu zapojeni.

Jak uvádí Mlýnková (2011), pro seniora je jednou z největších změn odchod do důchodu, protože tím u něj končí role pracujícího člověka. Tato změna může mít na něj negativní dopad v tom smyslu, že může dojít ke snížení jeho prestiže. K doplnění bych použila slova Vágnerové (2007), která dále uvádí, že člověk v důchodovém věku symbolicky odchází ze společnosti do ústraní a může být až společensky izolován, cítí se nepotřebný, má pocity nevyužití svého potenciálu.

Dle mého názoru se senioři kladně odpovídající na otázku číslo 5 snaží právě této izolaci a společenskému zakrnění vyhnout. V návaznosti na to totiž odpovídali

na otázku číslo 8: „Z jakého důvodu byste o studium měl/a zájem?“ – potřeba získávat nové informace, potřeba osobního rozvoje a potřeba kontaktu s lidmi.

Ti, kteří odpověděli, že se vzdělávat nechtějí, jako nejčastější důvod uváděli v otázce číslo 10: „Z jakých důvodů jste se doposud nezapojil/a do vzdělávacího procesu?“ možnost d) nevidím v tom smysl, b) ze zdravotních důvodů a možnost e), kde mohli vepsat svou vlastní odpověď. Často se vyskytovala odpověď, že teď v důchodu už chtějí mít klid, někteří se chtějí raději věnovat rodině.

Hypotéza 2

Druhá hypotéza vychází z předpokladu, že chuť vzdělávat se závisí na věku seniorů. K vyhodnocení této hypotézy jsme využili data z otázky číslo 5: „Chtěl/a byste se vzdělávat?“ a informační otázky číslo 2 dotazující se na věk respondentů. Dle dosažených výsledků výzkumu byla tato hypotéza shledána jako statisticky významná. Proto zamítáme nulovou hypotézu a můžeme potvrdit, že věk skutečně souvisí s ochotou vzdělávat se. Toto tvrzení si můžeme ověřit v kapitole 4.1 Popisná statistika, konkrétně u tabulky číslo 2: Vztah věku a ochoty se vzdělávat. Z výsledků je patrné, že u respondentů s věkem 71 let a více má z celkového počtu 26 o studium zájem pouhých 8 dotazovaných a zbylých 18 uvádí, že zájem nemá a ani o této možnosti neuvažuje. Na rozdíl od toho je ve zbývajících dvou věkových kategoriích uváděn přesný opak. Ve věkové kategorii 60–65 let z celkového počtu 41 dotazovaných kladně odpovědělo 27 respondentů a v kategorii 66–70 let volilo kladnou odpověď 54 dotazovaných z celkového počtu 69 respondentů.

Výsledky této hypotézy si můžeme vysvětlit tím, že lidem s přibývajícím věkem ubývají fyzické i psychické síly. Jak je uvedeno v kapitole 1.5 Změny ve stáří, dochází v průběhu stárnutí k mnohým fyzickým, psychickým i sociálním změnám seniorů. Ty nejčastější jsou dle Vágnerové (2007) zvýšená polymorbidita, což znamená, že staří lidé často trpí větším počtem různých, zpravidla chronických onemocnění. Mlýnková (2011) dále uvádí, že dochází k ochabnutí svalů a řídnutí kostí (zejména po 70. roce života), což má za následek vyšší riziko zlomenin. Respondenti, kteří odpověděli na otázku, zda by měli o studium zájem, možností ne, uváděli jako jeden z důvodů právě svůj zdravotní stav. Jeden z důvodů nezájmu může být dle Šeráka (2009) fakt, že senioři se sníženou pohyblivostí mají horší dostupnost

daných vzdělávacích institucí. Domnívá se, že tyto jedince mohou odradit různé bariéry, se kterými se setkávají v dopravních prostředcích i samotných budovách. Dle mého názoru a vlastního pozorování to v dnešní době již není tak zásadní problém, protože téměř každé vzdělávací zařízení má bezbariérovou rampu u vchodu a výtahy jedoucí do každého poschodí budovy.

Hypotéza 3

Poslední hypotéza se zabývá předpokladem, že průměrná částka, kterou jsou senioři, jejichž finanční situace ovlivňuje vstup do vzdělávání, ochotni investovat, je vyšší než 500 Kč. K vyhodnocení této hypotézy byla použita otázka číslo 14: „Uveďte částku, kterou byste byl/a schopen/schopna investovat do vzdělání.“ Odpovídali na ni pouze ti, kteří u otázky číslo 12: „Ovlivňuje finanční situace Váš vstup do vzdělávacího procesu?“ odpověděli možností „Ano“. Dle dosažených výsledků výzkumu byla tato hypotéza shledána jako statisticky nevýznamná, tudíž nezamítáme nulovou hypotézu a nepodařilo se nám potvrdit předpoklad, že senioři by byli ochotni do vzdělávání investovat více než 500 Kč. U této hypotézy je potřebné dodat, že se jednalo o částku investovanou každý měsíc a hypotéza nezkoumala jen cenu vzdělávacího programu nebo kurzu, ale i náklady s ním spojené, např. na dopravu, na nákup pomůcek atd.

Pro srovnání cen kurzů univerzity třetího věku pod záštitou Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích můžeme použít informace z přílohy číslo 8. Ekonomická fakulta například poskytuje jediný kurz, který mohou senioři navštěvovat zdarma. Filozofická fakulta stejně jako ekonomická také poskytuje jediný kurz, avšak zájemci si již musí zaplatit poplatek 600 Kč za semestr. Na Zdravotně sociální fakultě JU jsou seniorům poskytovány celkem 4 kurzy. Cena kurzů je obdobně jako na FF 600 Kč za semestr, výjimku tvoří kurz zvaný Kvalita života seniorů – čas v nás, za který zájemci zaplatí 50 Kč. Nejvíce kurzů univerzity třetího věku poskytuje Teologická fakulta JU, která nabízí celkem 6 kurzů. Cenové rozpětí se pohybuje mezi 400–700 Kč. Ve srovnání s tím bych ráda uvedla například Univerzitu Karlovu v Praze poskytující množství programů a kurzů určených pro seniory v rámci univerzity třetího věku. Ceny jednotlivých programů se liší. Celá řada programů z fakulty filozofické, katolicko-teologické a evangelicko-teologické stojí v průměru 500–600 Kč.

Právnická fakulta poskytuje program za 1000 Kč, lékařská v rozmezí 150–1 500 Kč, přírodovědecká mezi 150–500 Kč a matematicko-fyzikální má jednotnou částku 500 Kč za program. Levnější volbou na Univerzitě Karlově mohou být programy poskytované fakultou pedagogickou, humanitních studií a sociálních věd, kde se ceny programů pohybují v průměru 300 Kč za semestr (Univerzita Karlova, 2017).

Jak již bylo výše řečeno, tato hypotéza pracovala pouze s daty respondentů, kteří odpověděli kladně na otázku, zda jejich finanční situace ovlivňuje vstup do vzdělávání. Následující otázka zjišťovala důvody, proč tomu tak je. Respondenti nejčastěji uváděli nákladnou dopravu a na vzdělávací potřeby, jako jsou například nákup pomůcek, vazba závěrečných prací a podobně. V této otázce měli i možnost volby tzv. „jiné – napište vlastními slovy“, kde se nejčastěji vyskytovaly odpovědi, že za vzdělání by se nemělo platit. Za seniory finančně omezující vstup do vzdělání si vysvětlují zejména to, že výzkum zkoumal seniory žijící jak ve městě, tak v obcích, kde dostupnost takovéto aktivity mnohdy činí až kolem padesáti kilometrů. Jako příklad uvedu seniora, který by rád navštěvoval univerzitu třetího věku, ale žije v obci vzdálené 40 km od Českých Budějovic. Ceník vlakové a autobusové dopravy na tuto vzdálenost činí v průměru kolem 50 Kč za jednu trasu. Pokud by rád navštěvoval vzdělávací kurz konající se jednou týdně, vynaložil by celkem 100 Kč na dopravu a za měsíc by se náklady zvýšily až na 400 Kč. Přitom senioři odpovídající na otázku číslo 14 „Uveďte částku, kterou byste byl/a schopen/schopna investovat do vzdělání.“ nejčastěji uvedli, že by byli ochotni investovat kolem 200 Kč měsíčně. S ohledem na výši starobních důchodů a náklady spojené s provozem domácnosti, stravou a v některých případech i léky potřebnými ke zlepšení či udržení svého zdravotního stavu se nedivím, že mnohdy senioři na druh této aktivity nemají dostatek prostředků.

Tento problém by dle mého názoru mohl být řešitelný například způsobem, který popisuje ve svém článku Hofmanová (2017). Říká, že senioři žijící mimo velká města se mohou zapojit do vzdělávání prostřednictvím tzv. „virtuálních univerzit“. Princip virtuální univerzity spočívá v tom, že senioři nemusí jezdit dlouhé vzdálenosti na klasické přednášky přímo do školy, místo toho se učí v konzultačních střediscích a přednášky tam poslouchají ze záznamu. Zejména z toho důvodu se do tohoto projektu zapojily městské úřady, knihovny, různá kulturní střediska, která poskytují prostory, v nichž se mohou studenti scházet. A tak je díky tomu možné studovat univerzitu třeba v Kaplici, v Postřelmově a dalších místech Čech a Moravy.

Dle mého názoru by jedno z dalších možných řešení prevence nezájmu seniorů o studium z důvodů finanční situace mohlo být udělování prospěchových stipendií na základě řádné docházky a výborných studijních výsledků, jako je tomu u běžných studentů vysokých škol. Další možností by mohl být příspěvek pro dojíždějící seniory, to znamená, že nad určitý počet kilometrů by univerzita přispívala seniorům na cestovné. Věřím, že by to seniorům velice pomohlo v rozhodování se pro studium.

Na závěr této diskuze bych ráda uvedla, že programy vysokých škol určené pro seniory jsou rok od roku pestřejší a doufám, že do budoucna bude tuto možnost využívat více seniorů, protože vzdělávací programy či kurzy jsou dle mého názoru jednou z možností, jak aktivně a smysluplně prožít tuto životní etapu.

Závěr

Tato diplomová práce byla zaměřena na vybrané otázky v kontextu sociálního začleňování seniorů, jež považuji za důležitou složku v boji proti sociálnímu vyloučení a pocitu izolovanosti, k níž může ve stáří dojít. Senior svým odchodem do důchodu ztrácí společenský status a ve většině případů může mít pocit zbytečnosti a neúplnosti. Práce vychází z kontextu Národně akčního plánu pro pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017, kde se sociální začleňování seniorů zaměřuje na oblasti zajištění a ochrany lidských práv starších osob, celoživotní učení, zdravé stárnutí, kvalitní prostředí pro život seniorů, dobrovolnictví a mezigenerační spolupráci, zaměstnávání starších osob a péči o nejkřehčí seniory s omezenou soběstačností

Hlavním cílem této práce bylo zjistit, zda mají senioři zájem o vzdělávání a zda je tento zájem ovlivněn věkem či jejich finanční situací. Ke správnému naplnění tohoto cíle byly zvoleny celkem tři hypotézy. První měla znění: Více než 50 % seniorů by se chtělo vzdělávat nebo se již vzdělává. Ze získaných dat se hypotéza prokázala jako statisticky významná, tudíž můžeme potvrdit, že se již vzdělává nebo o vzdělání má zájem minimálně 50 % seniorů. Druhá hypotéza zněla takto: Chůť se vzdělávat závisí na věku seniorů. Dle výsledků výzkumu byla průkaznost hypotézy shledána jako statisticky významná a můžeme potvrdit, že chuť seniorů vzdělávat se opravdu závisí na jejich věku. Jako třetí hypotézu jsme si stanovili předpoklad, že průměrná částka, kterou jsou senioři, kteří jsou při vstupu do vzdělávacího procesu finančně ovlivněni, ochotni investovat, je více než 500 Kč. Dle vyhodnocení výsledků výzkumu jsme průkaznost hypotézy neshledali jako statisticky významnou, proto můžeme říct, že senioři nejsou ochotni do svého vzdělávání investovat více jak 500 Kč měsíčně. Je nutno dodat, že při testování poslední hypotézy jsme se nezaměřovali pouze na cenu vzdělávacího programu či kurzu, ale zohlednili jsme veškeré náklady spojené se vzděláváním, například náklady na dojíždění či pořízení potřebných pomůcek.

Cíl práce jsem zaměřila na seniory navštěvující formální či neformální skupiny seniorů. Ráda bych tento výběr odůvodnila tím, že z mého pohledu je tato skupina seniorů nejideálnějším kandidátem na zapojování se do vzdělávacích procesů. Takový typ výzkumu by při realizaci v domovech či různých centrech pro seniory byl dle mého mínění značně problematický. Většina zařízení má pro seniory přichystaný svůj

program, včetně terapií, a tudíž se obávám, že by se nenašel téměř žádný senior, který by někdy uvažoval nad vzdělávacím programem.

Byla bych ráda, kdyby tato práce posloužila jako pomocník při dalším zkoumání problematiky vzdělávání seniorů.

Seznam literatury

- 1 BARTOŠOVÁ, T., 2012. *Možnosti vzdělávání seniorů*. Brno. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Lékařská fakulta.
- 2 BENEŠ, M., 2008. *Andragogika*. 1. vyd. Praha: Grada. 136 s. ISBN 978-80-247-2580-2.
- 3 BOČKOVÁ, V., 2000. *Celoživotní vzdělávání – výzva nebo povinnost?* Olomouc: Univerzita Palackého. 56 s. ISBN 80-244-0155-X
- 4 BURELOVÁ, M., 2009. *Duchovní potřeby seniorů*. Brno. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Lékařská fakulta.
- 5 ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2015. *Demografické charakteristiky populace seniorů* [online]. Praha: ČSÚ [cit. 2017-03-03]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20540369/33014515a1.pdf/26c880ea-d64d-49b2-861e-6014bc65efd9?version=1.0>
- 6 ČEVELA, R. et al., 2012. *Sociální gerontologie*. 1. vyd. Praha: Grada. 263 s. ISBN 978-80-247-3901-4.
- 7 DESSAINTOVÁ, M., 1999. *Nezačínajte stárnout*. 1. vyd. Praha: Portál. 232 s. ISBN 80-7178-255-6.
- 8 GRUSS, P., 2009. *Perspektivy stárnutí z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Portál, s. r. o. 222 s. ISBN 978-80-7367-605-6.
- 9 HAŠKOVCOVÁ, H., 1990. *Fenomén stáří*. 1. vyd. Praha: Panorama. 365 s. ISBN 80-7038-158-2.
- 10 HAŠKOVCOVÁ, H., 2010. *Fenomén stáří*. 2. podstatně přeprac. a dopl. vyd. Praha: Havlíček Brain Team. 368 s. ISBN 978-80-87109-19-9.
- 11 HENDL, J., 2015. *Přehled statistických metod*. 5. vyd. Praha: Portál, s. r. o. 736 s. ISBN 978-80-262-0981-2.
- 12 HINDLS, R. et al., 2007. *Statistika pro ekonomy*. 3. vyd. Praha: Professional Publishing. 415 s. ISBN 978-80-86946-43-6.
- 13 HOFMANOVÁ, V., 2017. *Vzdělávání seniorů je hitem*. *i60.cz* [online]. © 2017 [cit. 2017-01-08]. Dostupné z: <https://www.i60.cz/clanek/detail/16397/vzdelavani-senioru-je-hitem>
- 14 HROZENSKÁ, M., DVOŘÁČKOVÁ, D., 2013. *Sociální péče o seniory*. 1. vyd. Praha: Grada. 192 s. ISBN 978-80-247-4139-0.

- 15 CHROMÁ, P., 2010. *Aktivní stárnutí v domovech pro seniory*. Brno. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií.
- 16 JANDOUREK, J., 2008. *Průvodce sociologií*. Praha: Grada. 208 s. ISBN 978-80-247-2397-6.
- 17 JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH, 2017. *Celoživotní vzdělávání* [online]. České Budějovice: JU [online]. Dostupné z: <http://czv.jcu.cz/cs/univerzita-tretiho-veku>
- 18 KALNICKÝ, J., 2009. *Základy pedagogiky*. Opava: Slezská univerzita v Opavě. 117 s. ISBN 978-80-7248-543-7.
- 19 KALVACH, Z., ONDERKOVÁ, A., 2006. *Stáří: pojetí geriatrického pacienta a jeho problémů v ošetrovatelské praxi*. Praha: Galén. 44 s. ISBN 80-7262-455-5.
- 20 KALVACH, Z. et al., 2004. *Geriatric a gerontologie*. 1. vyd. Praha: Grada. 864 s. ISBN 80-247-0548-6.
- 21 KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I., 2008. *Motivační prvky při práci se seniory*. 1. vyd. Praha: Grada. 202 s. ISBN 978-80-247-2169-9.
- 22 KUTNOHORSKÁ, J., 2009. *Výzkum v ošetrovatelství*. Praha: Grada. 175 s. ISBN 978-80-247-2713-4.
- 23 MALÍKOVÁ, E., 2011. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. 1. vyd. Praha: Grada. 328 s. ISBN 978-80-247-3148-3.
- 24 MANAGEMENTMANIA, 2016. Dotazník. *Managementmania.com* [online]. © 2016 [cit. 2016-11-05]. Dostupné z: <https://managementmania.com/cs/dotaznik>
- 25 MATOUŠEK, O., 2008. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál. 288 s. ISBN 978-80-7367-368-0.
- 26 MINIBERGOVÁ, L., DUŠEK, J. 2006. *Vybrané kapitoly z psychologie a medicíny pro zdravotníky pracující se seniory*. 1.vyd. Brno: Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů. 67 s. ISBN 80-7013-436-4.
- 27 MIOVSKÝ, M., 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- 28 MLÝNKOVÁ, J., 2011. *Péče o staré občany*. 1. vyd. Praha: Grada. 192 s. ISBN 978-80-247-3872-7.
- 29 MOTLOVÁ, L., 2007. Autonomie, nezávislost a uspokojování potřeb osob vyššího věku. *Kontakt* [online]. Roč. IX., č. 2. [cit. 2007-12-21]. ISSN 1212-

4117. Dostupné z: <http://casopis-zsfju.zsf.jcu.cz/kontakt/administrace/clankyfile/20120329181826063622.pdf>
- 30 MPSV ČR, 2012a. *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013–2017* [online]. Praha: MPSV ČR [ct. 2017-03-03]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/14540/III_vlada__Akcni_plan_staruti_.pdf
- 31 MPSV ČR, 2012b. *Sociální začleňování* [online]. Praha: MPSV ČR [cit. 2012-05-09]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/9078>
- 32 MPSV ČR, 2015. *Politika přípravy na stárnutí v České republice 2015* [online]. Praha: MPSV ČR, 2015 [cit. 2017-03-03]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/24024/Brozura_staruti_screen.pdf
- 33 MÜHLPACHR, P., 2004. *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita. 203 s. ISBN 978-80-210-5029-7.
- 34 MUŽÍK, J., 2004. *Androdidaktika*. 2. přeprac. vyd. Praha: ASPI. 146 s. ISBN 80-7357-045-9.
- 35 NAKONEČNÝ, M., 1997. *Psychologie osobnosti*. 2. vyd. Praha: Akademia. 624 s. ISBN 80-200-0628-1.
- 36 NEŠPOROVÁ, O. et al., 2008. *Zajištění potřeb seniorů s důrazem na roli nestátního sektoru*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i. 85 s. ISBN 978-80-87007-96-9.
- 37 ONDRÁKOVÁ, J. et al., 2012. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*. Červený Kostelec: nakladatelství Pavel Mervart. 172 s. ISBN 978-80-7465-038-3
- 38 OSOBNÍ ASISTENCE – POMOC A PÉČE SLUNEČNICE, 2010. *Profesionální komunikace se seniory* [online]. Dříteň: Pomoc a Péče Slunečnice Jana Vodičková [cit. 2017-03-03]. Dostupné z: <http://papslunecnice.webnode.cz/clanky/profesionalni-komunikace-se-seniory/>
- 39 PACOVSKÝ, V., 1994. *Geriatric: geriatrická diagnostika*. 1. vyd. Praha: Scientia medica, s. r. o. 150 s. ISBN 80-85526-32-8.
- 40 PALÁN, Z., LANGER, T., 2008. *Základy andragogiky*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Ámose Komenského. 184 s. ISBN 978-80-86723-58-7.
- 41 PECÁKOVÁ, I., 2008. *Statistika v terénních průzkumech*. 1. vyd. Praha: Professional Publishing. 236 s. ISBN 978-80-86946-74-0
- 42 PETŘKOVÁ, A., 1999. *Aktuální problémy vzdělávání seniorů*. Olomouc: Univerzita Palackého. 103 s. ISBN 80-244-0007-3

- 43 PICHAUD, C., THAREAUOVÁ, I., 1998. *Soužití se staršími lidmi*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-184-3.
- 44 PŘÍHODA, V., 1974. *Ontogeneze lidské psychiky IV: vývoj člověka v druhé polovině života*. 1.vyd. 495 s. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. ISBN 14-429-74.
- 45 REICHEL, J., 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. 1.vyd. Praha: Grada. 192 s. ISBN 978-80-247-3006-6.
- 46 ŘÍČAN, P., 1990. *Cesta životem*. 1.vyd. Praha: Panorama. 390 s. ISBN 80-7038-078-0.
- 47 SAK, P., KOLESÁROVÁ, K., 2012. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada. 232 s. ISBN 978-80-247-3850-5.
- 48 STRMISKOVÁ, Š., 2011. *Vzdělávací potřeby v důchodovém věku*. Zlín. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Fakulta humanitních studií. Institut mezioborových studií Brno.
- 49 STUART-HAMILTON, I., 1999. *Psychologie stárnutí*. 1.vyd. Praha: Portál, s. r. o. 319 s. ISBN 80-7178-274-2.
- 50 SVOBODOVÁ, K., 2012. *Analýza: Demografické stárnutí ČR podle výsledků projekce* [online]. Demografie.info [cit. 2012-03-23]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=824
- 51 Univerzita Karlova, 2017a. *Virtuální knihovna pro seniory* [online]. Praha: UK [cit. 2017-03-03]. Dostupné z: <http://proseniory.ff.cuni.cz/pro-knihovniky/problemy-seniorskeho-veku/>
- 52 Univerzita Karlova, 2017b. *Univerzita třetího věku* [online]. Praha: UK [cit. 2017-03-03]. Dostupné z: <http://www.cuni.cz/UK-51.html>
- 53 VÁGNEROVÁ, M., 2007. *Vývojová psychologie II: Dospělost a stáří*. 1.vyd. Praha: Karolinum. 461 s. ISBN 978-80-246-1318-5.
- 54 VAVŘÍN, P., 2007. *Historie a současnost univerzitního vzdělávání pro seniory* [online]. Brno: VUT Brno [cit. 2017-03-03]. Dostupné z: http://au3v.vutbr.cz/soubory/Rancirov_2007/prispevky/vavrin.pdf
- 55 VENGLÁŘOVÁ, M., 2007. *Problematické situace v péči o seniory*. 1.vyd. Praha: Grada. 96 s. ISBN 978-80-247-2170-5
- 56 Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, 2006. In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 37.

57 ZDRAVÁ ŠKOLA, 2017. Maslowův model přirozených lidských potřeb. *Hluchak.cz* [online]. Šumperk [cit. 2017-03-03]. Dostupné z: http://www.hluchak.cz/ssp/4_programy_zdrava.html

Seznam příloh

Příloha č. 1: Vývoj složení obyvatelstva ČR podle hlavních věkových skupin mezi lety 2000–2065, vybrané roky (v %)	82
Příloha č. 2: Graf obyvatelstva ve věku 65 let a více v letech 2001 až 2014	83
Příloha č. 3: Změny ve stáří	84
Příloha č. 4: Vzdělání seniorů v ČR	85
Příloha č. 5: Maslowova pyramida potřeb	86
Příloha č. 6: Základní lidské potřeby – dle Max-Neefa	87
Příloha č. 7: Dotazník	88
Příloha č. 8: Přehled kurzů Univerzity třetího věku Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích	91

Seznam obrázků

Obrázek 1: Jste v pracovním procesu?	48
Obrázek 2: Chtěl/a byste se vzdělávat?	49
Obrázek 3: Pokud byste se rozhodl/a ke studiu, co by pro Vás bylo nejdůležitější? / V případě, že se vzděláváte, který aspekt pro Vás byl při výběru nejdůležitější?	53
Obrázek 4: Z jakého důvodu byste o studium měl/a zájem? / Z jakého důvodu jste se do studia zapojil/a?	54
Obrázek 5: Víte o možnostech vzdělávání, které jsou ve Vašem okolí?	55
Obrázek 6: Z jakých důvodů jste se doposud nezapojil/a do vzdělávacího procesu?	56
Obrázek 7: Jaká je Vaše představa o ceně vzdělávacího programu/kurzu?.....	58
Obrázek 8: Ovlivňuje finanční situace Váš přístup do vzdělávacího procesu?	59
Obrázek 9: Důvody, které finančně ovlivňují vstup seniorů do vzdělávacího procesu..	60
Obrázek 10: Částka, kterou by seniori byli ochotni/schopni investovat do vzdělávání .	61

Seznam tabulek

Tabulka 1: Základní informace o seniorech, kteří vyplnili dotazníky	47
Tabulka 2: Vztah věku a ochoty se vzdělávat.....	50
Tabulka 3: Vztah ochoty se vzdělávat a dosaženého vzdělání	51
Tabulka 4: Jakému druhu vzdělávání byste dal/a přednost?.....	52
Tabulka 5: Vztah dosaženého vzdělání a informací o vzdělávání v okolí.....	55
Tabulka 6: Vztah věku a důvodů nezapojení se do vzdělávacího procesu	57
Tabulka 7: Představa o ceně vzdělávacího programu/kurzu	58
Tabulka 8: Vztah věku a finanční situace	59
Tabulka 9: Hodnoty pro výpočet testového kritéria U	62
Tabulka 10: Kontingenční tabulka sledující věk seniorů a ochotu se vzdělávat	63
Tabulka 11: Vyhodnocení X2 testu kontingenční tabulky	64
Tabulka 12: Hodnoty pro výpočet testového kritéria U	65

Seznam vzorců

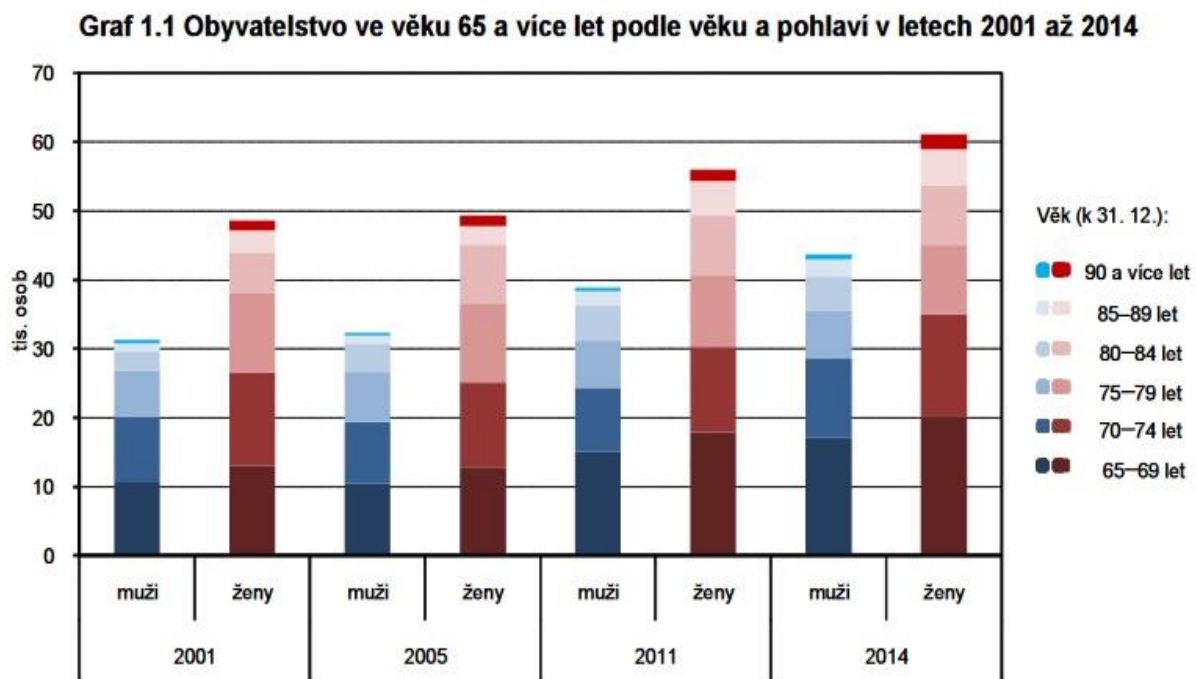
Vzorec 1: Výpočet četností.....	43
Vzorec 2: Pearsonova statistika G	44
Vzorec 3: Nulová hypotéza o střední hodnotě.....	44
Vzorec 4: Alternativní hypotézy o střední hodnotě	44
Vzorec 5: Testovací kritérium pro střední hodnotu	44, 64
Vzorec 6: Nulová hypotéza o relativní činnosti.....	45
Vzorec 7: Alternativní hypotéza o relativní činnosti	45
Vzorec 8: Testování hypotézy o relativní činnosti	45, 62
Vzorec 9: Hypotézy o relativní četnosti	62
Vzorec 10: Nulová hypotéza o střední hodnotě.....	64
Vzorec 11: Alternativní hypotéza o střední hodnotě	64

Příloha č. 1: Vývoj složení obyvatelstva ČR podle hlavních věkových skupin mezi lety 2000–2065, vybrané roky (v %)

Věk	2000	2010	2015	2020	2025	2035	2045	2055	2065
0-14	16,4	14,2	15,1	15,6	14,9	13,0	13,3	13,9	13,2
15-64	69,8	70,6	67,2	64,4	63,4	62,5	57,0	53,7	54,6
65+	13,8	15,2	17,7	20,1	21,7	24,5	29,6	32,4	32,2

Zdroj: Demografie, Demografické stárnutí ČR podle výsledků projekce, 2012

Příloha č. 2: Graf obyvatelstva ve věku 65 let a více v letech 2001 až 2014

Zdroj: Český statistický úřad, 2014

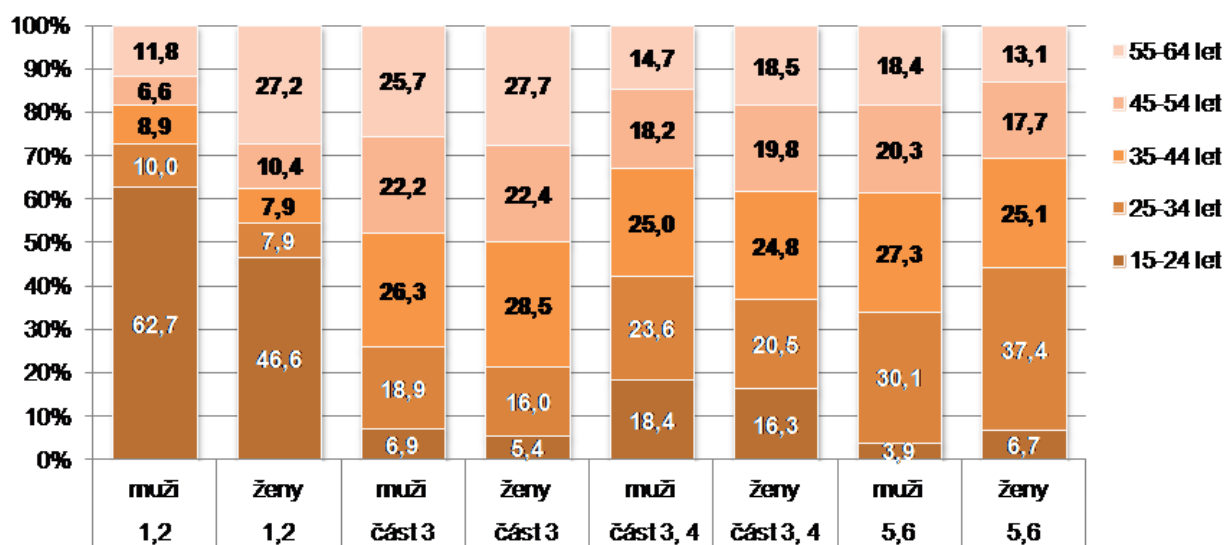
Příloha č. 3: Změny ve stáří

Biologické změny	Psychické změny	Sociální změny
Změna vzhledu	Zhoršení paměti	Odchod do penze
Úbytek svalové hmoty	Obtížnější osvojování nového	Změna životního stylu
Změny termoregulace	Nedůvěřivost	Stěhování
Změny činnosti smyslů	Snížená sebedůvěra	Ztráty blízkých lidí
Degenerativní změny smyslů	Sugestibilita	Osamělost
Kardiopulmonální změny	Emoční labilita	Finanční potíže
Změny v trávicím systému	Změny vnímání	
Změny vylučování moči	Zhoršení úsudku	
Změny sexuální aktivity		

Zdroj: Venglářová, M., *Problematické situace v péči o seniory*, 2007

Příloha č. 4: Vzdělání seniorů v ČR

Zastoupení věkových skupin uvnitř druhů vzdělání ISCED 97 (v %)

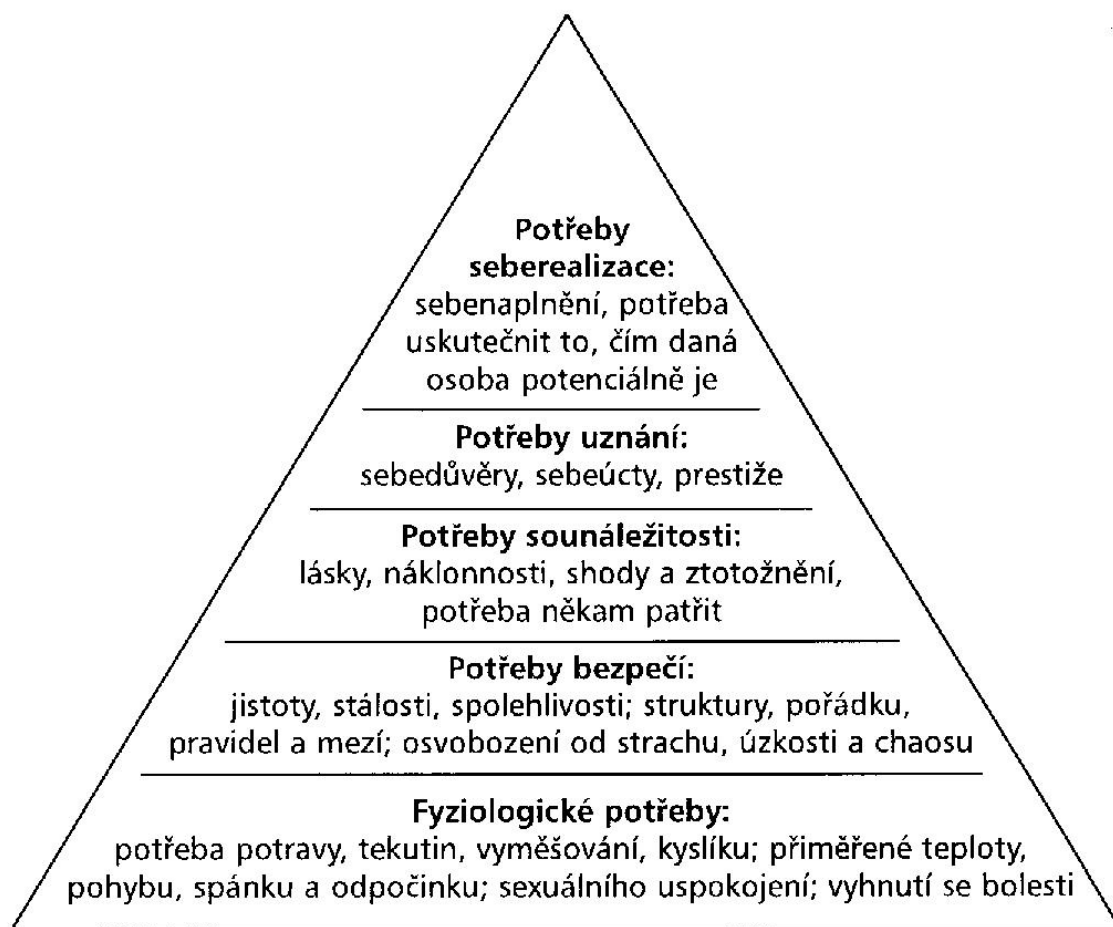

ISCED 97

základní	1,2
základní	1,2
střední bez maturity	část 3
střední bez maturity	část 3
střední s maturitou	část 3, 4
střední s maturitou	část 3, 4
vysokoškolské	5,6
vysokoškolské	5,6

Zdroj: Český statistický úřad, 2014

Příloha č. 5: Maslowova pyramida potřeb

Zdroj: Zdravá škola, Maslowův model přirozených lidských potřeb, b. r.

Příloha č. 6: Základní lidské potřeby – dle Max-Neefa

základní lidské potřeby	formy uspokojení (satisfiers)			
	bytí (kvality)	vlastnictví (věci)	dělání (jednání)	interakce (prostředí)
bytí/přežití	fyzické a mentální zdraví	jídlo, přístřeší, práce	jíst, oblékat se, odpočívat, pracovat	životní prostředí, sociální okolí
ochrana	péče, adaptabilita, autonomie	sociální zabezpečení, zdravotnictví, práce	spolupracovat, plánovat, pečovat, pomáhat	sociální prostředí, bydliště/bydli
city	respekt, smysl pro humor, štedrost, smyslnost	přátelství, rodina, vztahy s přírodou	sdílet, starat se o, milovat se, vyjadřovat emoce	soukromí, intimní místa pro sdílení
porozumění	kritická kapacita, zvědavost, intuice	literatura, učitelé, politiky, vzdělání	analyzovat, studovat, meditovat, zkoumat	školy, rodiny, univerzity, komunity
participace	vnímavost, zasvěcení, smysl pro humor	odpovědnost, povinnosti, práce, práva	spolupracovat, vyjadřovat myšlení, nesouhlasit	asociace, strany, církve, sousedství
volný čas	imaginace, klid, spontánnost	hry, zábavy, pokojná mysl	denní snění, pamatovat si, relaxovat, bavit se	krajina, intimní prostory, místo, kde lze být sám
kreace	imaginace, smělost, vynalézavost, zvědavost	schopnosti, vlohy, práce, techniky	vynalézat, budovat, designovat, pracovat, skládat, interpretovat	místa pro vyjádření, workshopy/dílny, obecnstvo
identita	pocit sounáležitosti, sebeúcta, zásadovost	jazyk, náboženství, práce, zvyky, hodnoty, normy	poznat sám sebe, růst, odevzdat se	místa, kam patřím, prostředí každodennosti
svoboda	autonomie, vášně, sebeúcta/hrdost, otevřená mysl	rovná práva	nesouhlasit, vybrat, riskovat, rozvinout uvědomění	kdekoliv

Zdroj: Nešporová, Svobodová, Vidovičová, Zajištění potřeb seniorů s důrazem na roli nestátního sektoru,

2008

Příloha č. 7: Dotazník

Dobrý den,

Jmenuji se Marie Tesařová a jsem studentkou 2. ročníku navazujícího magisterského studia oboru Rehabilitační a psychosociální péče o postižené děti, dospělé a seniory na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Ve své diplomové práci se zabývám problematikou vzdělávání seniorů, a proto bych Vás touto cestou ráda poprosila o vyplnění tohoto dotazníku, který je zcela anonymní a poslouží pouze ke studijním účelům. Vyberte vždy prosím jednu odpověď, pokud nebude u otázky uvedeno jinak.

Velice děkuji za Váš čas.

1. Pohlaví:

- a) muž   b) žena

2. Váš věk:

- a) 60–65 let   b) 66–70 let   c) 71 a více

3. Vaše dosažené vzdělání:

- a) základní   b) vyučen   c) středoškolské
d) vysokoškolské

4. Jste v pracovním procesu?

- a) Ano, na plný úvazek   b) Ano, na částečný úvazek
c) Jsem v důchodu   d) Nepracuji

5. Chtěl/a byste se vzdělávat?

- a) Ano, již studuji
b) Ano, již jsem o tom uvažoval/a
c) Ano, ale zatím jsem o tom neuvažoval/a
d) Ne, nemám zájem

V případě, že jste odpověděl/a NE, pokračujte prosím na otázce č. 9.

6. Jakému druhu vzdělávání byste dal/a přednost?
- a) formální vzdělávání uskutečňované ve škole (univerzity třetího věku apod.)
  - b) neformální vzdělávání uskutečňované mimo školu (kurzy, školení, přednášky apod.)
7. Pokud byste se rozhodl/a ke studiu, co by pro Vás bylo nejdůležitější? /
V případě, že se již vzděláváte: Který aspekt pro Vás byl při výběru nejdůležitější?
- a) kvalitní výuka
  - b) dobrá dostupnost (vzdálenost, dopravní spojení)
  - c) finanční dostupnost
  - d) možnost seznámit se s novými lidmi
  - e) jiné: .....
8. Z jakého důvodu byste o studium měl/a zájem? / Z jakého důvodu jste se do studia zapojil/a?
- a) potřeba získávat nové informace
  - b) potřeba uplatnění ve společnosti
  - c) potřeba kontaktu s lidmi
  - d) najít smysl ve stáří
  - e) potřeba osobního rozvoje
  - f) jiné: .....
9. Víte o možnostech vzdělávání, které jsou ve Vašem okolí?
- a) Ano, prostřednictvím rodiny/známých
  - b) Ano, prostřednictvím médií (internet, TV, tisk, rádio)
  - c) Ne, nevím
  - d) Ano, jiným způsobem: .....
10. Z jakých důvodů jste se doposud nezapojil/a do vzdělávacího procesu?
- a) špatná dostupnost (doprava)
  - b) ze zdravotních důvodů
  - c) finanční situace
  - d) nevidím v tom smysl
  - e) jsem zapojen/a
  - f) jiné: .....

11. Jaká je Vaše představa o ceně vzdělávacího programu/kurzu?

- a) do 500 Kč   b) 500–1 000 Kč   c) 1 000–2 000 Kč
d) 2 000–3 000 Kč   e) nad 3 000 Kč   f) nemám představu

12. Ovlivňuje finanční situace Váš vstup do vzdělávacího procesu?

- a) Ano   b) Ne

V dotazníku pokračujte prosím dál pouze v případě, že jste na tuto otázku odpověděl/a odpovědí ANO.

13. Uveďte, z jakého důvodu je pro Vás vstup do vzdělávacího procesu finančně ovlivněn (zde můžete zaškrtnout více odpovědí):

- a) cena programu/kurzu   b) nákladná doprava
c) náklady na vzdělávací potřeby (učebnice, vazba závěrečných prací apod.)
d) jiné: .....

14. Uveďte částku, kterou byste byl/a schopen/schopna investovat do vzdělávání:

Zdroj: vlastní výzkum

Příloha č. 8: Přehled kurzů Univerzity třetího věku Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

Ekonomická fakulta

Název kurzu	Cena
Člověk jako součást ekonomiky, obchodu a služeb	Zdarma

Zdroj: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Celoživotní vzdělávání, © 2017

Filozofická fakulta

Název kurzu	Cena
Člověk, dějiny, slovesnost	600 Kč/semestr

Zdroj: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Celoživotní vzdělávání, © 2017

Teologická fakulta

Název kurzu	Cena
Španělština pro seniory	400 Kč/kurz
Setkávání nad knihami	400 Kč/kurz
Martin Luther a jeho doba	600 Kč/kurz
Křesťanské symboly v krajině Novohradských hor	700 Kč/kurz
Trénink paměti a koncentrace	500 Kč/kurz
Etické náměty v literatuře a filmu	500 Kč/kurz

Zdroj: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Celoživotní vzdělávání, © 2017

Zdravotně sociální fakulta

Název kurzu	Cena
Kvalita života. Zlatá stezka	600 Kč/semestr
Člověk ve zdraví, nemoci a tísní, 1. ročník, 1. a 2. semestr	600 Kč/semestr
Kvalita života seniorů. Čas v nás	50 Kč/kurz
Kvalita života. Ze života našich předků, 2. semestr	600 Kč/semestr

Zdroj: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Celoživotní vzdělávání, © 2017